
KIUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY VARHAISKASVATUKSESSA PÄIVÄKOTIYMPÄRISTÖSSÄ

”Aamupiirissä olen huomannut tänä syksynä että otan erikseen jokaista ja kiitän, että kiitos tästä meidän yhteisestä aamupiiristä. Ei niin, että lapset kiittävät minua enkä minä lapsia, vaan kiitetään yhdessäoloa.”

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö

Sosiaalian koulutusohjelma

Hämeenlinna 29.4.2011

Susanna Viitanen

Sosiaalialan koulutusohjelma
Hämeenlinna

Työn nimi Kiusaamisen ennaltaehkäisy varhaiskasvatuksessa päiväko-
tiympäristössä

Tekijä Susanna Viitanen

Ohjaava opettaja Terhi Kaisvuori

Hyväksytty _____._____.20_____

Hyväksyjä

LAHDENSIVU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosiaalipedagoginen kasvatus

Tekijä	Susanna Viitanen	Vuosi 2011
Työn nimi	Kiusaamisen ennaltaehkäisy varhaiskasvatuksessa päiväkotiympäristössä	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää kiusaamisilmiötä ennaltaehkäisyn näkökulmasta varhaiskasvatuksen päiväkotiympäristössä. Työn toimeksiantajana oli Keravan kaupungin kunnallinen varhaiskasvatussyksikkö, Kanniston päiväkotit. Tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa arvo pohjaista materiaalia työyhteisön käyttöön ja mahdollistaa kiusaamisen ennaltaehkäisyyn liittyvien toimenpiteiden käytäntöön vieminen.

Opinnäytetyössä käsitellään varhaiskasvatusta lapsen kasvu ympäristönä ja sosiaalipedagogista yhteisöön kasvamista, sekä kiusaamisen haasteita kasvatuskumppanuudessa. Työssä tarkastellaan lapsen aggressiokasvua ja yksilöllistä temperamenttia, sillä näillä seikoilla on merkitystä kiusaamisen vastaisessa työssä. Lisäksi tarkastellaan kiusaamista yksilöllisenä ja yhteisöllisenä ilmiönä ja luodaan katsaus lapsen sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukemiseen, sillä näiden taitojen harjaannuttaminen ennaltaehkäisee kiusaamista.

Kyseessä oli laadullinen tutkimus ja aineisto kerättiin kolmen työntekijöiden ryhmäkeskustelun aikana osallistuvan havainnoinnin avulla. Tulokset osoittivat, että kiusaamistilanteisiin puututtiin heti järjestelmällisellä tavalla. Vaikeimpana kiusaamisen vastaisessa työssä päiväkotiryhmässä nähtiin piilossa tapahtuva kiusaaminen ja se, että toisista lapsista kerrottiin työntekijöille helpommin kuin toisista. Suurin haaste liittyi vanhempien erilaiseen suhtautumiseen kiusaamistilanteiden käsittelyyn. Arjen toisto, pysyvyys ja selkeät rajat nähtiin seikkoina, joilla on kiusaamista ennaltaehkäisevä vaikutus.

Tutkimuksen pohjalta näyttäisi siltä, että yleistä tietoisuutta kiusaamisesta olisi hyvä lisätä. Tätä varten voitaisiin kehittää opasta vanhemmille siitä, miten lasta voidaan ohjata, jos hän kertoo kiusaamisesta kotona.

Avainsanat kiusaaminen, sosiaalipedagogiikka, varhaiskasvatus, sosiaaliset taidot, tunnetaidot

Sivut 52

LAHDENSIVU

Degree programme in Social Services

Social pedagogical education

Author

Susanna Viitanen

Year 2011

Subject of Bachelor's thesis

**Bullying Prevention in Early Childhood
Education Setting**

ABSTRACT

The purpose of this thesis was to find out what are the things that prevent bullying in day-care environment. The thesis was made in co-operation with Kannisto municipal day care center in Kerava. The aim of this research was to produce value-driven material for the day-care center and enable actions that prevent bullying.

The theoretical background of this thesis is on social pedagogical education, children's aggression growth and individual temperament. Those are relevant matters when researching bullying as a phenomenon and preventing bullying. Bullying has an impact on each individual on the whole group. It has been proven, that by teaching children social and emotional skills, it is possible to prevent bullying. It also has an effect on other anti-social behavior problems.

Thesis was based on qualitative research criterias. It gave information about bullying, bullying prevention and challenges when working against bullying in worker's point of view. The material was collected through participant observation during three group discussions. The results prove that day care center workers have common and structured way of working against bullying. Difficulty in working against bullying is that children don't always tell adults if they are bullied. The biggest challenge is the way that the parents' react when discussing bullying situations. Daily repetition and persistence with clear limits are things that prevent bullying in day-care center.

It seems that parents and families need more information about bullying. It would be useful to draft a guide on how to react when children tell that they are bullied.

Keywords Social pedagogy, bullying, day care, social skills, emotional skills

Pages 52

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	2
2.1	Varhaiskasvatus toimintaympäristönä.....	2
2.2	Sosiaalipedagoginen kasvatusajattelu kiusaamisen ennaltaehkäisyssä.....	3
2.3	Kiusaamisen haasteet kasvatuskumppanuudessa	6
2.4	Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja yhteisössä kasvaminen	7
2.5	Kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja puuttumisen menetelmiä	9
3	AGGRESSIOKASVU JA YKSILÖLLINEN TEMPERAMENTTI.....	10
3.1	Aggressiokasvu ja oman tahdon kasvaminen.....	11
3.2	Haastava lapsi ja aggressiokasvatus	12
3.3	Tytöt, pojat ja yksilöllisyys	14
4	KIUSAAMINEN	15
4.1	Kiusaamisen muotoja	16
4.2	Kiusaaminen yhteisöllisenä ilmiönä.....	17
4.3	Kiusaaminen yksilön näkökulmasta.....	19
4.4	Kiusaamisen ennaltaehkäisy	20
4.5	Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot kiusaamisen ennaltaehkäisyssä.....	21
4.6	Teoreettinen jäsennys sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukemiseksi	23
5	AIEMMAT TUTKIMUKSET.....	24
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	25
6.1	Laadullinen tutkimus.....	26
6.2	Kohderyhmän kuvaus.....	28
6.3	Aineiston keruu	28
6.4	Aineiston analyysi	30
7	TUTKIMUSTULOKSET	31
7.1	Kiusaamistilanteet	31
7.2	Kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinot	36
7.3	Kiusaamisen ennaltaehkäisyn haasteet.....	41
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	43
9	POHDINTA.....	48
9.1	Jatkotutkimusaiheet.....	49
9.2	Luotettavuustarkastelu	50
	LÄHTEET	51

1 JOHDANTO

Opinnäytetyössä tutkitaan Keravan Kanniston päiväkodin henkilöstön ajatuksia kiusaamisesta ja kiusaamisen ennaltaehkäisystä päiväkodissa. Opinnäytetyön idea syntyi siitä, että kiusaamistilanteisiin puuttumisen lisäksi on hyvä pohtia, miten voidaan aidosti ennaltaehkäistä kiusaamista. Todennäköisesti jokaisella ihmisellä on kokemuksia kiusaamisesta joko kiusattuna olemisesta, kiusaajan roolissa olemisesta tai sivusta katsojan roolista. Joku rohkea on saattanut mennä kiusaamistilanteeseen väliin ja puolustaa kiusattua. Kiusaamisilmiö on moni-ilmeinen ja samoin se, minä kukin ihminen, aikuinen ja lapsi kokee kiusaamisena. Päivi Hamaruksen (2008, 81) mukaan on pystytty tilastollisesti osoittamaan, että peruskoulukäisten koulukiusattujen määrä on pysynyt noin 10 prosentin tietämillä jo pitkän aikaa. Se tarkoittaa, että 20 oppilaan luokassa on arviolta jokaisessa kaksi kiusattua.

Kaikilla ihmisillä on lainsuoja kiusaamista vastaan; se on osa YK:n määrittämiä ihmisoikeuksia ja sisältyy Lapsen oikeuksien julistukseen. Perusopetuslaissa ja perusopetuksen valtakunnallisessa opetussuunnitelmassa edellytetään, että kouluissa laaditaan suunnitelma kiusaamisen ehkäisemiseksi ja kiusaamistilanteisiin puuttumiseksi. Esiopetus on perusopetuslain alaista toimintaa. Myös esiopetuksessa tulisi laatia tällainen suunnitelma, vaikka sitä ei erikseen valtakunnallisessa esiopetuksen perusteissa mainita (Kirves & Stroorgrenner 2010, 1).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää kiusaamisilmiötä ennaltaehkäisyn näkökulmasta varhaiskasvatusympäristössä. Tämä tarkoittaa sitä, että opinnäytetyössä tarkastellaan ensin varhaiskasvatusta toimintaympäristönä, jossa lapsen kaikki elämänpiirit tukevat lapsen kokonaisvaltaista kehitystä ja kasvua. Tämän jälkeen perehdytään lapsen aggressiokasvuun ja kiusaamiseen ilmiönä. Kiusaamisessa on ilmiötasolla kysymys hyvin usein aggression tunteesta, tunteiden säätelystä, ja se on koko lapsiryhmään negatiivisesti vaikuttava ilmiö. Kiusattu jää alakynteen kiusaajaa tai kiusattuja vastaan, eikä hänellä ole mahdollisuutta puolustautua, ja pitkäkestoisena kiusaamisella voi olla hyvin vakavia seurauksia erityisesti kiusatulle.

Tämän jälkeen opinnäytetyössä tarkastellaan lapsen sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukemista, jolla on ennaltaehkäisevä vaikutus sekä kiusaamiseen että moneen muuhun sosiaalisen ongelman syntyyn. Kiusaamisen ja muiden sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyssä varhaiskasvatus on avainasemassa, sillä pienten lasten sosiaaliset suhteet eivät ole vielä yhtä pysyviä kuin koulukäisten lasten. Heidän tapojaan ja asenteitaan on helpompi ohjata oikeaan suuntaan vuorovaikutuksessa perheiden vanhempien sekä muiden päiväkotiryhmän lasten ja aikuisten kanssa. Eettinen orientaatio varhaiskasvatuksessa sisältyy kaikkeen toimintaan ja kiusaamisen ennaltaehkäisyssä eettinen ymmärrys toisen vertaisen hyvästä kohtelusta vähentää sitä, että lapsi tietoisesti tai tiedostamattaan loukkaa toista. Mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa, sitä pysyvämmäksi rooli ja tavat toimia erilaisissa vertaisryhmissä muotoutuvat.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Laadulliseen tutkimukseen tarvitaan aina teoriaa, ja tämän opinnäytetyön alkaessa teoreettiset lähtökohdat (vrt. Tuomi ja Sarajärvi 2009, 18) esitellään seuraavaksi. Ensin kuvataan tutkimusympäristöä, eli varhaiskasvatus- ta lapsen kasvu- ja oppimisympäristönä. Tämän jälkeen tarkastellaan sosiaalipedagogista taustaorientaatiota kiusaamisen ennaltaehkäisyssä, eli miten yksilöllistä lasta voidaan tukea lapsiryhmässä siten, että hänen parhaat puolensa, voimavaransa saadaan näkyväksi ja käyttöön. Sosionomit työskentelevät varhaiskasvatuksessa sosiaalipedagogisella työotteella. Luontevaa onkin, että tutkimuksen vahvana teoreettisena lähtökohtana ovat sosiaalipedagogiikka ja kasvatuskumppanuus varhaiskasvatuksen päiväkotiympäristössä. Tämän jälkeen tarkastellaan kasvatuskumppanuuden haasteita kiusaamisen ennaltaehkäisyn näkökulmasta. Tämän jälkeen luodaan katsaus siihen, millaisia kiusaamisen puuttumisen ja ennaltaehkäisyn menetelmiä voidaan hyödyntää ja millaisia kiusaamisen vastaisia ohjelmia on lähdetty rakentamaan kouluissa.

2.1 Varhaiskasvatus toimintaympäristönä

Valtioneuvoston hyväksymässä varhaiskasvatuksen valtakunnallisessa linjauksessa (STM 2002:9, 16 - 18) määrittelty lähtevät laaja-alaiselta pohjalta. Linjauksissa varhaiskasvatus määritellään pienten lasten eri elämänpireissä tapahtuvaksi kasvatukselliseksi vuorovaikutukseksi. Tavoitteena on tukea kokonaisvaltaisesti lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on myös tasata lasten välisiä elinolosuhteista johtuvia eroja ja näin tarjota kaikille tasavertaiset edellytykset kehittyä ja oppia. Lasten vanhemmilla on ensisijainen kasvatusoikeus ja kasvatusvastuu. Varhaiskasvattajien ja vanhempien yhteistyöllä kasvatuskumppanuudella määritellään yhteinen kasvatustehtävä ja sen tulisi muodostaa lapselle mielekäs kokonaisuus.

Varhaiskasvatuksen asiakkaina ovat kaikki alle kouluikäisten lasten perheet, joiden lapset käyvät päivähoidossa. Yleensä kaikki alle kouluikäisten lasten perheet ovat asiakkaita viimeistään esikouluikäisinä, eli sinä vuonna kun lapsi täyttää kuusi vuotta. Varhaiskasvatukseen kuuluu myös muun muassa avoin kerhotoiminta ja seurakuntien kerhot, mutta tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella kunnallisen päivähoidon yksikön työntekijöiden kanssa yhdessä teemaa kiusaaminen ja sen ennaltaehkäisy. Siitä syystä tekstissä puhutaan selvyiden vuoksi päiväkodista, vaikka voitaisiin puhua myös varhaiskasvatusyksiköstä.

Lapsen tarpeet muuntuvat varhaiskasvatusaikana eli vauvasta esikoululaiseen kehityksen mukaan. Mitä pienempi lapsi on, sitä enemmän korostuu perushoivan ja perusturvan merkitys. Pedagoginen ajattelu on kuitenkin varhaiskasvatuksessa perusturvan rinnalla kaiken aikaa. Mitä isommaksi lapsi kasvaa, sitä enemmän turvallisen arjen takaamisen rinnalle tulee myös erilaisia yhdessä asetettuja tavoitteita. Tavoitteita määrittelevät useat

seikat, kuten varhaiskasvatussuunnitelma, kasvatuskumppanuus ja esikouluässä oppivelvollisuuden lähestyminen.

Varhaiskasvatus on käytännössä lapsuuden eri kasvu- ja oppimisympäristöissä tapahtuvaa kasvatuksellista ja pedagogista toimintaa, joka perustuu aikuisten ja lasten sekä lasten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Tällöin oleellista on myös aikuisten keskinäinen toiminta ja yhteistyö. (Nummenmaa 2001, 26.) Varhaiskasvatus lapsen koko elämänpiirinä ja päiväkotiympäristö ovat varhaisen tuen ja varhaisen puuttumisen kannalta perheisiin nähden avainasemassa, ja siellä luodaan suhde perheen ja instituutioiden välille. Tämä suhde instituutioiden ja perheen välillä jatkuu erilaisissa lapsen elämänpiireissä, kuten koulussa useita vuosia. Mitä avoimemmaksi ja mutkattommaksi tämä suhde perheeseen saadaan rakennettua, sitä paremmin erilaisia kasvatuksellisia haasteita päästään yhdessä työstämään.

Tässä tutkimuksessa keskitytään kiusaamiseen ilmiönä ja sen ennaltaehkäisyyn näkökulmasta lapsien vuorovaikutustaitojen ja tunnetaitojen kasvun tukemiseen. Näillä seikoilla on ensisijainen merkitys kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Lapset voivat luottaa aikuisiin ja kasvaa turvallisessa ympäristössä, jossa yhteiset kasvatuksen päämäärät ovat lapsille selkeitä ja yhteisesti hyväksyttyjä. Mitä paremmin lapsen elämänpiirissä vaikuttavat aikuiset ovat samoilla linjoilla eri tilanteissa, sitä helpommin lapsi omaksuu eettisesti kestäviä tapoja toimia suhteessa muihin ihmisiin.

2.2 Sosiaalipedagoginen kasvatusajattelu kiusaamisen ennaltaehkäisyssä

Sosiaalipedagogiikkaa on määritelty ja määritellään yhä monista eri lähtökohdista, joten yksiselitteistä ja tyhjentävää määrittelyä on vaikea antaa. Yleisesti sosiaalipedagogiikka nähdään lähinnä ensisijaisesti ajattelun välineenä, joka ohjaa toimintaa. Sosiaalipedagogiikkaa on luonteeltaan vahvasti soveltavaa ja käytännöllistä. Varsin yleisesti määritellään sosiaalipedagogiikkaa yksilön ja yhteisön välisenä suhteena. Ihmistä autetaan kasvamaan hyödylliseksi yhteiskunnan jäseneksi ja täysivaltaiseksi toimijaksi yhdessä muiden kanssa. Toisaalta sosiaalipedagogiseen ajatteluun nähdään kuuluvan myös yhteiskunnallinen näkökulma, koska sosiaalipedagoginen ajattelu ja toiminta tapahtuu aina erilaisten ihmis-, yhteiskunta-, moraali- ja tiedekäsitysten vaikutuspiirissä. (Hämäläinen 1997, 13; Kurki 2001, 112 - 135.)

Eeva Tastin (2007, 28) näkemys on, että varhaiskasvatustiede painottaa erityisesti lapsipedagogiikkaa, mutta tarvitsee ympärilleen myös sosiologiaa. Keskeisiä ajatuksia, joita sosiaalipedagogiikkaan liitetään, ovat sosiokonstruktivismi ja Bronfenbrennerin sosialisatioteoria. Näihin palataan myöhemmin teoreettiset lähtökohdat osiassa. Varhaiskasvatuksessa sosiaalipedagogisesti voimavaraistavaa työtä voidaan tehdä moniammatillisesti ilman erityisen ja poikkeavuuden leimaa, joka liittyy taas käsitteenä inklusion ja eksklusion teemoihin.

Eksklusion käsite liittyy sosiaalisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin järjestelmiin, joilla henkilöitä suljetaan ulkopuolelle. Suomessa puhutaan syrjäytymisestä, mutta eksklusiossa on vielä enemmän vivahteita siihen, että

yhteiskunta tai yhteisön muut jäsenet sulkevat ulkopuolelle, ihminen ei itse aiheuta syrjäytymistä. Ihminen ei koskaan syrjäydy kokonaan, ja lähtökohtana on aina se, mitä on jäljellä (Lahti, luento 13.10.2010).

Pietiläinen ja Alakoskela kuvaavat (2005, 25 - 30) inklusiota siten, että henkilöt otetaan mukaan ja osallisiksi näihin järjestelmiin. Inklusion käsite viittaa sellaiseen kasvatukseen, jossa erilaisuus ei ole negatiivista ja jossa erilaisten ryhmien jäsenet, esimerkiksi sosiaalinen luokka, rotu, etnisyys otetaan mukaan tasavertaisesti. Se on jatkuva prosessi, jonka tavoitteena on kaikkien ihmisten tasa-arvoinen osallistuminen. Inklusio paikallistasolla tarkoittaa, että jokaisella kunnalla ja virallisella yksiköllä, esim. koululla on oma inklusionsa. Näin on siis jokaisella päiväkodilla ja jokaisella lapsiryhmällä kasvattajineen myös oma inklusionsa, jossa lasten vanhemmat ovat osallisina.

Kurki (2001, 126) määrittää, että sosiaalipedagoginen ajattelu sopii varsin hyvin varhaiskasvatuksen taustaorientaatioksi. Se tarjoaa mahdollisuuden toteuttaa sosiaalipedagogiikan molempia tehtäviä. Toisaalta autetaan lasten sosialisatiota, eli kasvua yhteiskuntaan. Sosiaalipedagogisen ajattelun mukaan lapsi nähdään päivähoidossa aktiivisena osallistujana, eikä vain kohteena johon pyritään vaikuttamaan. Perheet nähdään voimavarana sekä yhteistyökumppaneina. Sosiaalipedagogiikka on arkilähtöistä, eli perheitä tuetaan heidän kasvatustehtävässään heidän omista lähtökohdistaan käsin (Hämäläinen 1997, 129).

Suomalainen varhaiskasvatus ja varhaiskasvatuksen tutkimus pohjautuvat Bronfenbrennin ekologisen kehityksen teoriaan. Tämä näkyy esimerkiksi kotikasvatuksen ja ammattikasvatuksen tasa-arvoisuutena. Ekologisessa teoriassa korostuu kontekstuaalisuus, eli kasvua nähdään tapahtuvan niissä kaikissa eri tilanteissa joissa yksilö toimii. Kasvattajille tämä merkitsee sitä, että heidän on tunnettava kokonaisvaltaisesti kulttuurinen ympäristö, jossa lapsi elää. Toisin sanoen mitä paremmin kasvattaja tuntee lapsen ja perheen, sitä paremmin hän kykenee lukemaan ja ymmärtämään lasta.

Kontekstuaalisessa tarkastelutavassa olennaista on tarkastella lapsen kasvua kasvattamisen sijaan. Lapsi nähdään omassa arjessaan aktiivisena toimijana ja omiin olosuhteisiinsa vaikuttajana. (Määttä 2001, 78; Hujala ym. 1998, 12 - 16.) Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen oma kokemusmaailma ja tunteet sekä oppiminen ovat yksilöllisiä prosesseja ja yhtä tärkeitä kuin aikuisten kokema maailma. Lapsen oppiminen perustuu mielekkyyden kokemuksiin ja onnistumisiin, ei siihen että hänelle puhtaasti opetetaan asioita aikuisten lähtökohdista käsin.

Yhteisössä oppiminen ja kasvaminen ovat siis sosiaalipedagogisessa ajattelussa yksilöille oleellista. Sosiokonstruktionismin käsite liittyy sosiaalipedagogiikkaan ja tarkoittaa erilaisten ihmisten välistä vuorovaikutusta ja yhteistoiminnan kautta tapahtuvaa oppimista. Lasten keskinäisissä vertaisryhmissä tapahtuva vuorovaikutus on tärkeää yksilön kehittymisen kannalta ja perheiden väliset vertaisryhmät voivat olla sosiokonstruktionismissa merkityksellisiä oppimisen kannalta. Parhaimmillaan vertaisryhmien jäsenet voivat olla toisiinsa nähden antavina ja saavina osapuolina esimerkiksi

kasvattamiseen liittyvien pulmien tai arkielämän taitojen oppimisen mielessä. (Tast 2007, 30.) Sosiaalipedagogisella taustaorientaatiolla työskenneltäessä avoimuus ja herkkyyys auttavat luomaan mahdollisuuksia näihin vertaisryhmien kohtaamisiin ja niissä oppimiseen. Työntekijä antaa tilan ja mahdollisuuksia toimia vertaisesti, ja aina kuin mahdollista tekee itsensä tarpeettomaksi.

Sosiaalipedagogisessa taustaorientaatiossa otetaan lapsen koko elinpiiri ja kaikki siihen liittyvät vertaissuhteet ja aikuisten väliset suhteet mukaan täysipainoisen lapsen kasvun mahdollistajina. Vertaisryhmässä oppiminen ja kasvaminen mahdollistaa lapselle sosionkonruktionistisen ajattelun mukaan mahdollisuuden hyödyntää eri arjen tilanteita taitojen harjoittelussa. Lapset luovat ryhmässä omaa todellisuuttaan ja käsitystä ympäröivästä maailmasta ja suhteestaan toisiin ihmisiin. Pieni lapsi oppii, miten muut ihmiset toimivat eri tilanteissa – sekä muut ryhmän lapset ja aikuiset että vanhemmat yhteisissä kohtaamisissa.

Kun tarkastellaan lasta osallistuvana persoonana, voidaan Kirves ja Stoor-grennerin (2010b, 42) määritelmän mukaan tarkastella samalla aikuisen tutkivaa oppimista. Tutkivassa oppimisessa painotetaan jaettua asiantuntijuutta ja lapsi on myös asiantuntija omassa roolissaan. Aikuiset voivat ryhmässä toimiessaan laulaa, leikkiä, pohtia yhdessä lasten kanssa sääntöjen merkityksiä. Aikuiset voivat kysellä lasten kokemuksista ja mietteistä, jakaa ja arvostaa niitä. Lasten omat aloitteet voidaan ottaa suunnitelmien lähtökohdiksi ja niiden suunnittelua voidaan jatkaa yhdessä lasten kanssa. Tärkeää on ilmaista aikuisten ja lasten kanssa keskenään se, että teemme tämän yhdessä, koska meistä on mukava olla yhdessä. Huumori on suunnaton voimavara. Aikuinen voi luopua omasta roolistaan ja hassutella, kun tuntee lapset ja luottaa omiin kykyihinsä ottaa tilanne tarvittaessa haltuun. Puhutaan aikuisen omasta vuorovaikutusosaamisesta, kyvystä olla psyykkisesti läsnä, kohtaamisosaamisesta ja tunneosaamisesta.

Sosiaalipedagogiikan kulmakivenä voidaan pitää sitä, että tee muille se minkä toivoisit itsellesi tehtävän. Se on eettistä toimintaa, jossa aikuisten ja lasten aito toisten arvostus ja ilo auttavat lasta kehittämään moraaliaan suhteessa muihin ihmisiin. Mitä paremmin lapsi osaa toimia erilaisissa tilanteissa ja kokee olevansa turvassa ja arvostettu, sitä paremmin lapsi toimii erilaisissa tilanteissa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Hänellä on turvallinen olo, ja hän voi harjoitella taitoja rauhassa pelkäämättä tulewansa eristetyksi ryhmässään ja ihmissuhteissaan.

Sosiaalipedagogisessa ajattelussa on oleellista myös empowerment eli voimavaraistaminen. Tällöin aikuisten aktiivinen lasten havainnointi ja lasten hyvien kykyjen ja ominaisuuksien korostaminen auttavat lasta harjoittelemaan niitä taitoja, joissa tarvitaan harjoittelua. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa vanhemmat otetaan mukaan tähän kasvun tukemiseen ja pyritään löytämään yhdessä ne keinot, joilla lapsen täysipainoista kasvua voidaan parhaiten tukea. Tämä tarkoittaa yhteisten päämäärien asettamista, erilaisista keinoista neuvottelua ja tulosten tarkkailemista ja niistä keskustelua yhteisesti.

2.3 Kiusaamisen haasteet kasvatuskumppanuudessa

Kasvatuskumppanuudessa kodin ja päivähoidon kasvuympäristöt saate-taan dialogiseen vuoropuheluun siten, että lapsuuden eri toimintaympäris-töt tukevat lapsen kehitystä kokonaisvaltaisesti. Tätä yhteistyötä tukemaan on kehitetty kasvatuskumppanuus-koulutusmalli ja siihen liittyvä opas. Kerava on ollut mukana yhtenä pilottikuntana kun koulutusmallia lähdet-tiin viemään käytäntöön vuosina 2003 - 2005. Pilottikunnissa koulutettiin yhteensä 40 kasvatuskumppanuuskouluttajaa, jotka ovat edelleen koulut-taneet lähes 500 varhaiskasvatuksen työntekijää uudenlaiseen yhteistyö-hön perheiden kanssa.

Kasvatuskumppanuutta voidaan kuvata siten, että se on vuorovaikutusta jonka periaatteita ovat kuuleminen, kunnioitus, luottamus ja dialogi. Kuu-levassa suhteessa uskalletaan olla läsnä ja annetaan tilaa toisen puheelle ja ajatuksille. Sitä voi kuvata myös niin, että se näyttäytyy empaattisuutena ja rehellisyytenä. Kunnioittava asenne on toisen ihmisen arvostamista ja hyväksymistä ja luottamus rakentuu kuulemisen ja kunnioittamisen varas-sa. Useimpien vanhempien mielestä luottamus työntekijöihin rakentuu lapsen ja kasvattajan välisestä suhteesta ja herättää vanhemmissa luotta-musta ja turvallisuuden tunnetta. (Tast 2007, 23 - 24.)

Kasvatuskumppanuus määritellään Kaskela ja Kekkosen (2006, 19) op-paassa tasavertaiseksi vuorovaikutukseksi, jossa erilainen asiantuntijuus ja tietämys yhdistyvät. Vanhemmilla ja työntekijöillä on olennaisia, mutta erilaisia tietoja lapsesta. Tämä tarkoittaa, että ammattilaisen asiantunte-musta ei ohiteta ja kadoteta, vaan huomio kiinnitetään niihin tapoihin mil-lä työntekijät tuovat oman tietonsa, osaamisensa ja ymmärryksensä asiois-ta vanhemman ja lapsen käyttöön. Oleellista onkin, miten vanhemman tuntemus lapseensa tulee kuulluksi, vastaanotetuksi ja arvioiduksi yhtei-sessä vuoropuhelussa. Tällöin ongelmien sijaan pyritään ratkaisukeskei-seen keskustelutapaan.

Varhaiskasvatuksen toiminnassa voidaan tarvita toisinaan enemmän suun-nitelmallisuutta, tukea ja ohjausta jotta työntekijän ja perheen välinen työskentely on mahdollista. Tämä tapahtuu aina lapsen edun toteutumisen hengessä ja olennaista on tarkastella myös lapsen vanhempien tavoitteita, toimintaa ja oppimista. Päiväkotiympäristössä ja koulussa kohdataan lap-siperheitä, joiden jäseniltä perheen oma tuottama yhteisöllisyys on jäänyt vähäiseksi tai hajonnut ja oma luonnollinen turvaverkko pettänyt. Tällöin työntekijän ammatillinen osaaminen, kehityspsykologinen lapsen tunte-mus ja lapsen kehitysvaiheiden tukeminen on avainasemassa. (Tast 2007, 38.)

Kirveen ja Stoorgrennerin (2010b, 46) näkevät kasvatuskumppanuuden haasteena, että vanhemmat eivät välttämättä huomaa kaikki niitä tapoja, jotka saattavat jopa ylläpitää kiusaamista ja sen kierrettä. Kyseessä voi ol-la asenne tai tapa toimia. Lapset kertovat erilaisista arjen tilanteista koto-na. Vanhempi voi antaa lapselle ohjeen, että puolustamalla itseään lyömäl-lä tai haukkumalla takaisin on hyvä keino. Sillä voi saada kiusaamisen loppumaan hyväksytyllä tavalla. Väkivaltaan vastaaminen väkivallalla kuitenkin ylläpitää ja vahvistaa kiusaamisen kierteen olemassaoloa. Haas-

teet voivat nousta myös aikuisten välisistä keskusteluista, joissa vanhemmat arvioivat negatiivisesti muita lapsia, vanhempia tai päiväkodin henkilökuntaa. Nämä arvot välittyvät lapsiin. Toisaalta haaste voi nousta myös siitä, millaisia kohtaamisia työntekijöiden ja vanhempien välillä on ja miten yhteisiä tavoitteita luodaan ja ylläpidetään kasvatuskumppanuuden hengessä. Sitoutuvatko kaikki aikuiset yhteisesti sovittuihin toimintamalleihin eri ympäristöissä?

Yhteinen kasvatusvastuu lapsesta toteutuu edellä mainitussa kasvatuskumppanuudessa, jossa työntekijöiden ja vanhempien tiedot ja taidot otetaan yhteiseen käyttöön. Mitä tämä käytännön työssä tarkoittaa, jos kohtaamme esimerkiksi aggressiivisesti käyttäytyvän aikuisen tai aikuisen, joka ei osaa asettaa lapselle riittäviä rajoja? Paula Määttä (2001, 106) kirjoittaa seuraavasti: ”Aggressiiviset, hankalat, vaativat ja yhteistyökyvyttömät vanhemmat muuttuvat puheissa lapsesta huolehtiviksi, sisukkaiksi, koko perheen parasta ajatteleviksi lapsen ja perheen asiantuntijoiksi.”

Toisaalta tämä vaatii työntekijältä sitä, että hänellä on riittävästi tietoa aggressiivisuudesta sekä keinoja kohdata aggressiivisesti käyttäytyvä henkilö. Tähän tarvitaan myös työyhteisöä, jossa työntekijät voivat luottaa toisiinsa ja pyytää myös apua tarvittaessa. Työyhteisön selkeät sovitut toimintatavat, säännöt ja avoimuus asiakasperheisiin päin luo turvallisuutta sekä työntekijöille että perheiden vanhemmille.

Kasvatuskumppanuuden haasteet saattavat nousta siitä, että vanhemmat näkevät tai kokevat asioita eri tavoin kuin työntekijä. Heidän oma kokemusmaailmansa on toisenlainen kuin työntekijän ja lapsi voi käyttäytyä kotona hyvin eri tavoin kuin lapsiryhmän kanssa vertaistilanteissa. Tärkeää on kuitenkin muistaa lapsen subjektiivinen kokemus silloin, kun lapsi kokee tulleen kiusatuksi. Se ei välttämättä tarkoita, että aikuiset näkevät tilanteen samalla tavoin, jolloin avoimen keskustelun merkitys korostuu entisestään. Tämä vaatii työntekijältä ymmärrystä lapsen aggressiokehityksestä, yhteisiä sovittuja toimintamalleja riita ja konfliktitilanteissa ja avointa keskustelua haastavista tilanteista. Miten tästä pääsemme yhdessä tavoitteellisesti eteenpäin?

Tärkeää on, että erityisesti kiusaamistilanteet käsitellään loppuun saakka. Erityisen oleellista on, että päiväkotipystyy tosiasioihin perustuen perustelemaan vanhemmille jos työntekijät ovat lapsen ja vanhempien kanssa eri mieltä (Kirves & Stoorgrenner 2010b, 46). Vaikka ei aina päästäisi kaikkia tyydyttävään ratkaisuun, ratkaisu on kaikille avoin, ymmärrettävä, tasapuolinen, rehellinen ja reilu.

2.4 Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja yhteisössä kasvaminen

Nyky-yhteiskunnan yhteisöt muuttavat muotoaan ja yhteisöjä määritellään erilaisin perustein. Tässä luvussa paneudutaan siihen, mitä arkilähtöinen yhteisöön kasvaminen ja lapsilähtöisyys ovat päiväkodissa. Varhaiskasvatuksessa toiminta tapahtuu aina aikuisten johdolla ja aikuisten ohjaamana, vastuu on siis aikuisilla. Jotta vastuun jako ja kantaminen on mahdollista, kasvattaja tarvitsee yhtenäisiä käytäntöjä, järjestelmiä joiden ympärille

kasvatustyötä voidaan rakentaa. Kasvatustyö perustuu yhteiseen suunnitelmaan, päätösten tekoon ja tehtävien hoitoon. Vastuullisuutta pidetään yhteisenä yhteisön kasvamisen perustavoitteista. Vastuullisuus sisältää rehellisyyttä, itsehillintää, tasa-arvoisuutta, oikeudenmukaisuutta ja rohkeutta. Vastuuseen ei voida kasvattaa pelkästään puhumalla ja keskustelemalla vaan keskeinen lähtökohta on puheiden ja tekojen vastaavuus.

Salo (1999, 4) näkee yhteisöllisen ihmisen sosiaalisena, muiden kanssa toimivana henkilönä. Yhteisöön kasvamisen ydin on se, että yhteisöä pidetään arvossa ja se nähdään kasvuympäristönä, jolla on aidosti merkitystä. Yhteisöllisyyden löytäminen edellyttää pyrkimystä löytää avointa vuorovaikutusta korostava tasapaino yhteisön, yksilön ja ympäristön välille. Yksilöiden arkitodellisuus ja arjessa tapahtuvan yhteisen toimimisen kautta syntyvät yhteiset kokemukset ja käytännöt muodostavat yhteisöllisyyttä. Yhteisön sisäisessä toiminnassa jatkuva tietoisella tasolla tapahtuva vuorovaikutus ja palaute auttavat erilaisuuden, poikkeavuuden ja monimuotoisuuden hyväksymistä. Kaukainen idealistinen päämäärä kuten demokratia tai solidaarisuus sisältää toiminnan tasolla tähän hetkeen suuntautunutta toimintaa ja välittömän yhdessäolon muotoja.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005, 15) määritellään toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen. Tämä tarkoittaa kasvatuspäämääränä sitä, että lapsi oppii ottamaan muita huomioon ja välittämään toisista. Hän suhtautuu myönteisesti itseensä ja muihin ja luo edellytyksiä hyvän yhteiskunnan ja yhteisen maailman muodostamiselle. Esiopetussuunnitelman perusteissa (2000) lasta rohkaistaan ja ohjataan aktiiviseksi puhujaksi ja kuuntelijaksi erilaisissa tilanteissa. Hän totuttautuu kertomaan tunteistaan, toiveistaan ja mielipiteistään ja samalla hän harjaantuu kuuntelemaan muiden puhetta. Eettinen kasvatusta sisältyy kaikkeen toimintaan ja on koko ryhmälle yhteistä. Tällöin lapsen itsetunto kehittyy ja laajentuu ihmisten välisiin sosiaalisiin tai toihin ja elinympäristöön.

Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä päiväkodin lapsiryhmän sosiaaliset suhteet ovat avainasemassa. Esiopetussuunnitelman määrittämällä seikoilla on merkitystä, kun tarkastellaan kiusaamista ennaltaehkäisyn näkökulmasta käsin. Kiusaaminen on ilmiö, jossa jokaisella ryhmän ja yhteisön jäsenellä on rooli. Tällöin syvempi ennaltaehkäisy ennen puuttumisen tarvetta lähtee koko lapsiryhmän hyödyntämisestä yksittäisen lapsen kasvun mahdollistajana. Kirves ja Stoorgrenner (2010b, 10) näkevät kiusaamisen ennaltaehkäisyn perustuvan aikuisen omien asenteiden tarkastamiseen ja omaan suhtautumiseen jokaiseen lapseen, lapsiryhmään ja työyhteisöön. Voi olla vaikeaa osoittaa, milloin kiusaaminen alkaa tai loppuu, ja ehkäisyn kannalta se ei ole edes oleellista.

Kiusaamisen ehkäisyssä on tärkeää ymmärtää, että negatiivinen kohtelu ei edistä lapsen oppimista ja uusien toimintatapojen omaksumista. Lapsi voi kiusata muita tietyissä olosuhteissa ja toisissa olosuhteissa ei, jolloin lasta ei voida tyypitellä puhtaasti kiusaajaksi tai kiusatuksi. Toimenpiteiden tulee kohdistua aina koko ryhmään yksittäisen lapsen lisäksi. (Kirves & Stoorgrenner 2010b, 28.) Useissa kiusaamisen vastaisissa ohjelmissa jae-

taankin erilaiset toiminnot, joilla vaikutetaan kiusaamiseen yksilö-, ryhmä- ja koko työyksikön, eli esimerkiksi koko koulun, toimenpiteiksi. Näistä toimenpiteistä pyritään ainakin tiedottamaan vanhemmille, mutta varhaiskasvatusympäristössä vanhempien rooli kasvatuskumppanuuden merkeissä on vielä korostuneempi kuin koulussa. Vanhemmat olisi hyvä saada mukaan suunnittelemaan ja toteuttamaan käytännön tasolla näitä toimenpiteitä yhdessä työntekijöiden kanssa, jolloin lapsen elämänpiirit Bronfenbrenneriläisittäin tukisivat lapsen kasvua parhaimmalla tavalla.

2.5 Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja puuttumisen menetelmiä

Nykykäsitys on, että kiusaamista voidaan ennaltaehkäistä parhaiten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen ohjaamisen avulla. Emotionaalisten, eli tunnetaitojen ohjaaminen voi olla vanhemmille suhteellisen vierasta, sillä siitä ei muutama vuosikymmen sitten vielä ainakaan sillä nimellä puhuttu. Tunnetaitojen opettelua varten on olemassa useita erilaisia oppimateriaaleja, esimerkiksi Opetushallituksen uusi julkaisu ja oppimateriaali kouluille Aggression portaat -malli (Cacciatore 2007), joka soveltuu myös pienempien lasten kanssa työskennellessä. Mallin avulla harjoitellaan aggressiivisten tunteiden näyttämistä siten, että tunteita ei käytetä tuhoavasti eikä loukkaavasti toisia kohtaan.

Varhaiskasvatuksen henkilöstö voi hyödyntää Askeleittain -materiaalia sekä Tunnetuksi -materiaalia. Näissä molemmissa lähtökohtana on ohjata ja opettaa lapsia empatian taidoissa, itsehillinnän ja ongelmanratkaisu- taidoissa sekä tunteiden säätelytaidoissa. Lähtökohtana on tutkimuspohjainen teoretieto siitä, että tunnetaitoja ja sosiaalisia taitoja voidaan harjoitella ja harjoittaa samoin kuin muitakin taitoja. (Askeleittain 2005.) Näiden lisäksi on olemassa Skidikantti, jossa lapsi harjoittelee oman elämänsä hallintaa, kehittää uusia kykyjä sekä pohtii omia arvoja ja näkemyksiä elämässä. (Juvonen n.d.) Ben Furmanin 2001 kehittämän Muksuopin (Muksuoppi n.d.) perustaa voi hyvin käyttää haastavien aggressiivisten lasten kanssa menetelmänä yhtä hyvin kuin hiljaisten vetäytyvien lasten kanssa yksilötasolla. Perusideana Muksuopissa on se, että lapsella ei ole ongelmia, vaan hänellä on taitoja, joita pitää ja saa opetella.

Kiva-koulu on yksi kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen valmis malli, johon Keravan kouluista suurin osa on jo liittynyt (Kiva koulu 2010). Kouluissa on kehitetty ennen Kiva-kouluajattelua useita erilaisia toimenpideohjelmia kiusaamisen vastaisiin toimenpiteisiin ja osa niistä on toiminut paremmin kuin toiset. Kiva-kouluideassa on yhteiskunnalliselta kannalta katsoen se tärkeä näkökulma, että se on kyllin kattava, laaja ja tunnettu. Tämä jo sinällään luo vaikuttavuutta, kun vanhemmille ja lapsille on selvää mistä tässä ajattelumallissa on kysymys. Se ei ole poistanut kiusaamista kouluista, mutta sen avulla on voitu luoda mittaristoja, joilla mitata toimenpiteen vaikuttavuutta valtakunnallisella tasolla. On voitu osoittaa, että kiusaaminen on vähentynyt näissä kouluissa. Se tuo myös perheille näkyvyyttä ja perusturvaa, kun asioihin pyritään vaikuttamaan strukturoidulla tavalla läpi koko peruskouluajan.

Päivi Hamarus (2008, 81 - 88, 204 - 206) on kehittänyt väitöskirjansa pohjalta koulukiusaamisen vastaisen vaakamallin. Vaakamallin ajatuksena on, että yksittäisen oppilaan on hyvin vaikea asettua kiusaamisessa luotuja epävirallisia normistoja vastaan puolustamalla kiusattua. Oppilaiden omat epäviralliset säännöt, joista aikuiset eivät tiedä mitään ylläpitävät kiusaamista, johon ei tällöin voi puuttua. Aikuinen ei voi puuttua siihen, mitä ei näennäisesti ole. Kiusaamisen vastaisessa työssä oleellista on, että kaikki myöntävät että kiusaamista on, ja sen jälkeen se havaitaan ja puututaan nopeasti. Puuttumisen jälkeen tilannetta seurataan kyllin pitkään. Vaakamalli pyrkii puuttumisen lisäksi rennon ilmapiiriin luomiseen kouluissa sisältäen kymmenen eri kohtaa. Tiivistäen lista pitää sisällään oppilaiden keskinäisten suhteiden kehittämisen ja hyvien käytöstapojen korostamisen, kiusaamisen vastaiseen työskentelyyn sitoutuneen henkilökunnan ja koulun arvot, mukavan ilmapiiriin luomisen ja kodin ja koulun välisen yhteistyön kehittämisen. Ideana on hakea tasapainoa koulun elämään ja vaakamallia sovelletaan tapaus- ja koulukohtaisesti.

Tässä tutkimuksessa ei ole ajatuksena viedä valmiita materiaaleja työyhteisön käyttöön, vaan yhteistoimintana löytää niitä seikkoja, mitkä tällä hetkellä ennaltaehkäisevät kiusaamista päiväkotiympäristössä. Kiusaamista on sinällään mahdoton ennaltaehkäistä, jos ei ole ymmärrystä siitä mistä tässä ilmiössä on kysymys, jolloin tilanteisiin puuttuminen yhteisesti sovitulla tavalla on yhtä oleellista. Samalla tutkitaan sitä, millaisia haasteita työntekijöiden näkökulmasta kiusaamisen ennaltaehkäisyssä on. Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella kiusaamista, siihen puuttumista ja ennaltaehkäisyä päiväkotiyksikön oman toimintakulttuurin pohjalta. Tähän kuuluu saumattomana osana yhteistyö asiakasperheiden vanhempien ja lasten kanssa.

3 AGGRESSIOKASVU JA YKSILÖLLINEN TEMPERAMENTTI

Jokaisella ihmisellä on oikeus omaan yksilölliseen temperamenttiin ja tunteisiin, jotka kumpuavat meistä itsestämme. Jokaisen ihmisen tulee kokea olevansa arvokas sellaisenaan osana perhettään, yhteisöään ja yhteiskuntaa. Lapsi, joka on pulassa kuohuvien tunteidensa kanssa, tarvitsee aikuisia. Aikuisen tehtävänä on huolehtia turvallisuudesta ja ohjata tunteiden kanavointia oikeaan suuntaan. Kiusaamisessa on usein kyse aggression tunteesta, joita lapsi ei osaa käsitellä ja kanavoida oikealla tavalla ulos. Tästä syystä tarkastellaan seuraavaksi lapsen yksilöllistä aggressiokasvua ja tunteiden käsittelyn taidon kasvua teoreettisesta näkökulmasta käsin.

Temperamenttipiirteillä on kasvatuksessa merkitystä, sillä yksilöllistä lasta tuettaessa on hyvä ymmärtää temperamentin vaikutus lapsen toimintatapaan. Osa lapsista on haastavia ja tarvitsee tukevia rajoja, osa lapsista tarvitsee runsaasti rohkaisua osatakseen ilmaista omia tunteitaan ja halujaan avoimesti. Kaikki lapset tarvitsevat runsaasti julkista kiitosta ja tällä on erittäin suuri merkitys itsetunnon kehittymisen kannalta.

3.1 Aggressiokasvu ja oman tahdon kasvaminen

Pieni lapsi on erittäin tiiviissä vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa yhdestä kolmeen vuoden ikäisenä. Hän peilaa, tukeutuu, rimpuilee ja riehuu turva-aikuisen kanssa eikä pärjää ilman häntä. Lapsi testaa aikuisten turvallisuutta ja luotettavuutta ja omien tunnekuohujen vaarallisuutta. Pikkuvauva tarvitsee ensin aikuisen tyyntyttelyä, sitten turvaajaa tutkimusseikkailuihin ja suojaajaa, kun väsymys tai riehumisraivo yllättää. Kasvaessaan lapsi haastaa aikuisen selittämään, opastamaan ja ohjaamaan monimutkaisessa maailmassa noin neljästä kuuteen vuoden ikäisenä. Lapsi oppii ymmärtämään, että omaa käytöstä voi ohjailia ja toisen käytökseen voi jopa vaikuttaa. Lapsi kaipaa ihailua ja kavereiden kanssa tavoitellaan ystävyyttä. Samalla harjoitellaan riitaa ja sopimista, valtaa ja toisen tahdon sietämistä. (Cacciatore 2007, 92.)

Cacciatore (2007, 17 - 19) kuvaa, että aggression tunne, suuttuminen, viha ja raivo ovat reaktioita, jotka tarjoavat voiman tehdä jotain silloin, kun jokin on tehtävä. Ihminen, jolla on hyvä olla, on rauhallinen. Kun jokin ärsyttää, alkavat haastavat tunteet nousta pintaan. Lapsilla ja nuorilla on reaktiivisen suuttumiskyvyn lisäksi olemassa myös erityinen aggressiogeneaattori, josta he kehittyessään ottavat voimaa tahdon kasvamiseen ja rohkeuteen ottaa omaa tilaa. Toisilla tämä synnyttää rankkojakin kehityskriisejä esimerkiksi uhmaiässä tai murrosiän aikana. Ne lapset ja nuoret, joiden aggression tunne aiheuttaa paljon haasteita päiväkodissa, perheessä tai koulussa tarvitsevat tietoa, rakentavaa rajoittamista ja viisaiden aikuisten turvaa.

Vihan tunne kanavoi ihmisen sisällä olevat syyt ja taustalla vaikuttavat tunteet ulos niin, että niistä tulee näkyviä ilmeitä, ääniä, eleitä ja toimintaa. Näkyvän vihaisuuden taustalla voi olla useita eri tunteita joita suuttunut ei osaa tai uskalla ilmaista. Taustalla voi olla Cacciatoren (2007, 29) mukaan esimerkiksi seuraavanlaisia syitä: tuska, henkinen kipu tai taakka, häpeä, pelko, turvattomuus tai turhautuminen. Lapsi voi kokea pelkoa siitä, että joku oma väärä teko paljastuu. Hän voi pelätä menettävänsä rakkaan, tai tulevaisuuden jätetyksi. Lapsi voi kokea turvattomuutta, hätää siitä, että on jollain tavoin uhattuna. Turhautuminen voi johtaa umpikujaan, tilanteeseen jossa lapsella ei ole keinoja selviytyä tilanteesta itse.

Lapsen tapaa säädellä tunteita ja käyttäytymistä voidaan tarkastella kahdella ulottuvuudella, tunteiden hallinnalla ja käyttäytymisellä. Lapsi, jolla on vahva tunteiden hallintakyky, käyttäytyy tavallisesti luotettavasti ja ystävällisesti. Heikosti tunteitaan hallitsevalla lapsella mielialat vaihtelevat taas hyvin nopeasti. On hyvä tietää, että konflikti ja riita on lapselle aina mahdollisuus edistää sosiaalisten taitojen, itsehallinnan ja tunteiden kanavoinnin harjoittelua. (Cacciatore 2007, 40.) Näkyvään aggressiivisuuteen on helppo puuttua ja heikkoa tunteiden hallintakykyä voidaan tukea monella eri tavoin. Alle kouluikäisellä tuki on erityisesti tunteiden hallinnan opettelua, sosiaalisissa suhteissa oman vuoron opetteluun sietämistä ja mukavaa yhdessä tekemistä.

Lapsen ja nuoren kehitys kulkee kaikessa portaittain niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisesti. Sama kehitys näkyy myös aggressiokehi-

tyksessä ja tätä voidaan tarkastella kolmella tasolla: järjen, tunteen ja biologian tasoilla. Järjen tasolla pieni lapsi ei tajua oikeaa ja väärää eikä osaa neuvotellen selvittää riitoja. Rajoja ja sääntöjä opiskellaan ja vasta kouluikäinen voi käsittää, että moraali, oikea ja väärä on paikalla myös silloin kun aikuinen ei valvo. Tunteiden osoittamisessa pieni lapsi on alussa aivan avoin eikä osaa teeskennellä. Hän ei osaa tyyntäytyä itseään vaan tarvitsee aikuisen apua. Biologinen ulottuvuus aggressiokehityksessä on sitä, että pienen lapsen tunteenpurkaukset näkyvät reaktiivisena väkivaltana – uhkaavaa lyödään, potkitaan, revitään ja purraa. Aikuisen tehtävä on rajoittaa tunnekuohua niin, että vahinkoja ei pääse tapahtumaan. (Cacciatore 2007, 32.)

Tunnekuohujen hallinnan opettelua voidaan kutsua emotioiden ja käyttäytymisen säätelyn opiskelemiseksi ja opettamiseksi (vrt. Neitola 2010, 14) ja parhaiten tätä taitoa voidaan opiskella juuri niissä tilanteissa, kun tunnetila viriää. Toisaalta sama koskee myös myönteisten tunteiden ilmaisemista, nimeämistä ja niiden jakamista muiden ihmisten kanssa. Yksi keino, jota lapsiryhmässä saatetaan käyttää, on hetken rauhoittuminen istumalla jossain yksin, kun riehumisvaihe iskee. Se on hyvä keino perustellen lapselle, mutta on hyvä muistaa, ettei lasta saisi jättää näissä tilanteissa yksin.

3.2 Haastava lapsi ja aggressiokasvatus

On olemassa ihmisiä, jotka käyttävät väkivaltaa harkitusti: uhkailevat, käyttäytyvät aggressiivisesti, hajottavat paikkoja ja käyvät päälle. He tekevät näin saadakseen tahtonsa lävitse ilman voimakkaita vihan tunteita. Tätä kutsutaan proaktiiviseksi eli suunnitelmalliseksi aggressiivisuudeksi, joka lisää riskiä päätyä kiusaajaksi. Tulistuvan temperamentin omaavia kuumakalleja kutsutaan taas reaktiivisesti aggressiivisiksi. Raivokohtaus iskee herkästi, on suunnittelematon ja kontrolloimaton. He eivät tarkoita, mitä suutuspäissään tekevät, vaan katuivat ja harmittelevat jälkeenpäin.

Käyttäytymisgeneettinen kaksoistutkimus kuusivuotiaille osoittaa, että ympäristötekijät selittävät noin 60 prosenttia haastavista aggressiotyypeistä. Geenitekijöillä on vaikutusta vain noin 40 prosentin verran haastaviin aggressiotyyppeihin. Tutkimus osoittaa sen, että molemmat aggressiotyypit ovat alttiita sosiaalisuudelle. On esitetty, että kova, uhkaava ja ennustamaton ympäristö voi johtaa lapsen reaktiivisiin tunteenpurkauksiin. Ylisalliva, rajoittamiseen kykenemätön ympäristö puolestaan voi opettaa lapsen proaktiiviseen aggressiivisuuteen: käyttämään aggressiivisuutta välineenä päämäärien saavuttamiseen. Cacciatore (2007, 20.)

Lasten temperamenttierot vaikuttavat sosiaalipsykologi Viljamaan (esitelmä 25.9.2010) mukaan erityisesti siihen, kuinka aikuisten kasvattajien kannattaa suhtautua erilaisiin lapsiin. Voidaan katsoa, että lapsista noin 40 prosenttia ovat helppoja temperamentiltaan, 40 prosenttia lapsista lämpimästä hitaasti, ja vaikeita temperamenttipiirteitä löytyy noin 20 prosentilla lapsista.

Jokainen ihminen on yksilö, ja lapsen realistinen minäkuvan kehittyminen vaatii kasvattajilta haastavan temperamentin kanssa työskenneltäessä erityisesti auktoriteettia. Auktoriteettiasema sisältää kunnioitusta ja selkeitä perusteltuja rajoja joista pidetään kiinni. Se tarkoittaa myös jatkuvaa julkista palautetta eli avoimuutta, ja erityisesti kehuminen auttaa haastavan temperamentin lapsia. Haastava, sinnikäs temperamenttinen lapsi voi olla, ja hänestä voi erityisesti tulevaisuudessa tulla mitä tahansa.

Realistinen minäkuva on tasa-arvoisen toverikuvan perusedellytys, ja sen kehittyminen tarkoittaa, että lapsen täytyy oppia kunnioittamaan toisia, sekä aikuisia että lapsia. Haastavan lapsen kohdalla erityisesti rajoista kiinnipitäminen on oleellista, sillä jokainen lapsi tarvitsee myös pettymyksen kokemuksia. Pettymys on realistisen minäkuvan raaka-aine. Aikuisen tehtävänä on pienen sisäisen narsistin pienentäminen ja jokainen voi olla myös väärässä kunhan uskaltaa perustella asioita. Temperamentti ei muutu ja 40 prosenttia lapsista on helppoja kaikissa ympäristöissä toimiessaan. He tarvitsevat erityisesti kannustusta: ”Minä haluan” ja ”Minä en halua” vaatii kovaa harjoittelua.

Aggressiokasvatus on Cacciatoren (2007, 56) kuvaamana valppautta, lujaa puuttumista ja väkivallattomien vaihtoehtojen tarjoamista. Se on myös haastavien tunteiden tunnistamisen, nimeämisen ja hallinnan opettamista ja uskon valamista – lopulta kaikki kyllä järjestyy. Aggressiokasvatus on arkista toimintamallien harjoittelua ja väkivallan ennaltaehkäisyä. Kasvatust vastuu on kodilla, mutta myös instituutioilla, joissa lapsi viettää suuren osan ajastaan. Tunteet tulevat pintaan turvallisessa ympäristössä, jossa ei tarvitse pelätä tulevaisuutta hylätyksi. Aikuisen kasvattajan tärkein tehtävä on pysyä rauhallisena: antaa oman ja lapsen tunteen tulla, olla ja mennä ohi. Väkivaltainen käytös estetään eikä sallita tuhoamista, mutta tunne sinänsä on täysin luvallinen. Tunteen saa näyttää, mutta sitä ei saa käyttää tuhoavasti.

Lapsiryhmän ulkopuolelle jäämistä voidaan tarkastella seuraavasti. On olemassa torjuttuja lapsia, jotka voivat olla aggressiivisempia, vetäytyvämpiä tai kognitiivisesti taitamattomampia kuin muut ryhmän jäsenet. He eivät ole sekä aggressiivisia tai syrjäänvetäytyviä, vaan toimivat joko aggressiivisesti tai vetäytyvät syrjään vertaisryhmätilanteissa. Osa aggressiivisista torjutuista lapsista hakeutuu helposti toistensa seuraan ja ei jää vertaisryhmän ulkopuolelle kokonaan. Heitä saatetaan jopa ihannoida koulukäisenä. Vetäytyvillä torjutuilla lapsilla on vain vähän kommunikointia vertaisryhmän kanssa.

Helpon päiväkodissa torjutaan aggressiivinen lapsi, joka yrittää aggressiivisuudella päästä mukaan toimintaan ja keskeyttää häiritsevästi toisten toimintaa. Syrjäänvetäytyvä lapsi taas on toistuvasti vähemmän tekemisissä vertaistensa kanssa kuin ikäryhmän lapset keskimäärin. Nämä lapset saattavat kokea itsensä yksinäisiksi, ja viimeistään koulussa heillä voi esiintyä depressiivisyyttä ja negatiivista itse arviointia. Vetäytyvä ja aggressiivinen käytös ilman vankkaa ohjausta aiheuttaa ongelmia toverisuhteissa ja lisää vetäytymistä ja aggressiivisuutta. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 23.)

Kun tarkastellaan lapsen yksilöllistä aggressiokehitystä ja temperamenttia, voidaan todeta lapsiryhmän ohjaamisen olevan monitahoinen prosessi. Osa lapsista on haastavia ja tarvitsee erityisesti selkeitä rajoja ja mahdollisuuksia harjoitella tunteiden säätelyä turva-aikuisten kanssa. He tarvitsevat myös julkista kiitosta aina kun siihen on aihetta. Osa lapsista on helppoja, ja ryhmässä heidän huomioimisensa ja kannustamisensa on yhtä oleellista. Helpon lapsen kohdalla tulee pyrkiä antamaan mahdollisuuksia tehdä päätöksiä ja ilmaista tunteita kannustamalla erilaisissa arkisissa tilanteissa.

Lapsiryhmän ohjaamisessa herkkyyys havaita näitä seikkoja ja käyttää niitä pedagogisesti hyväkseen auttaa lapsia toimimaan oikealla tavalla suhteessa toiseen lapseen ja aikuisiin. Varhaiskasvatuksessa käytetään paljon lapsihavainnointia ja tämän lisäksi on kehitetty erilaisia mittaristoja, joilla lapsen käyttäytymisen ja tunteiden hallinnan arviointia voidaan tarkastella yhteisesti vanhempien kanssa.

Päiväkodissa saatetaan törmätä vanhempiin, joilla ei ole mallia eikä kokemusta toimia haastavan lapsen ja aggression säätelyn osa-alueella. Vanhemmat saattavat olla pulassa ja uupuneita, jopa neuvottomia, miten tilanteissa tulisi menetellä. Tällöin korostuu kasvatuskumppanuus ja avoimuus sekä työntekijän ammatillinen osaaminen keskusteluiden, yhteisten sääntöjen luomisen ja tavoitteiden asettelun muodossa.

Haastavan lapsen kohdalla voidaan pyrkiä sopimaan yhteisesti niitä rajoja ja kannustimia, joilla aggressiivisuuden tunnetta harjoitellaan erilaisissa ympäristöissä. Tähän voidaan käyttää apuna erilaisia toiminnallisia ja käytännöllisiä menetelmiä unohtamatta julkista kiitosta ja konkreettisia palkkioita tietyin väliajoin. Tämä luo myös vanhemmille turvallisuuden tunnetta, kun yhteistyöhön kuuluu positiivisia kannustimia ja positiivista julkista lapsen huomioimista. Pelkkä asioista keskustelu saattaa auttaa vanhempia jaksamaan ja etsimään yhdessä keinoja päästä haastavissa tilanteista eteenpäin.

3.3 Tytöt, pojat ja yksilöllisyys

Mistä voi johtua, että joiltakin ihmisiltä uupuu kyky eläytyä toisen tunteisiin? Jari Sinkkosen (2005, 261 - 269) mukaan valtaosa käytöshäiriöistä kärsivistä lapsista ja nuorista on poikia. Häiriöihin liittyvät piittaamattomuus toisten oikeuksista, vaikeudet säädellä omaa käyttäytymistä ja purkauksellinen aggressiivisuus. Teorioita häiriöiden syntymekanismeista on lukuisia, ja tiivis yksilöterapia saattaa joissain tapauksissa hyödyttää selvästi. Tämä on kallista joka tapauksessa yksilölle sekä yhteiskunnalle. Varhaisen käytöshäiriön syntymisessä katsotaan kuitenkin olevan muutamia yhtenäistäviä syytekijöitä: hyperaktiivisuus, aggressiivisuus, heikot verbaliset taidot ja huono ryhmässä menestyminen, toverisuhdeongelmat, perheen hajoaminen ja vanhemmuudessa ilmenevät ongelmat.

Sukupuolten välillä on todettu olevan eroja; esimerkiksi aggression muodot ovat erilaisia tyttöjen ja poikien kesken (Kirves & Stroorgrenner 2010a, 12). Fyysinen aggressiivisuus on erityisasemassa ja sen huomaa-

minen on lasten kanssa työskenneltäessä oleellista. Lasten kanssa työskentelevien ihmisten tulisi osata tehdä ero tavallisen lasten välisen leikkimielisen nahistelun ja väkivaltaisen tappelemisen välillä.

Cacciatore (2007, 54 - 58) korostaa, että toiminnalliset tehtävät tunteiden säätelyn apuna ovat tärkeitä etenkin pojille, koska pojat ja miehet säätelivät tunteitaan usein toiminnalla. Kyse ei ole pelkästään fysiologiasta vaan myös kulttuurista ja kasvatuksesta. Tytöt hyötyvät myös toiminnallisista malleista, ja erityisen tärkeitä ne ovat tulistuvan temperamentin omaaville elämyshakuisille lapsille. Kaikki lapset ovat yksilöitä, ja yksilön ominaisuudet ovat aina määräävämpiä kuin sukupuoli. Miehiä on kuitenkin historiallisesti tarkasteltuna opetettu olemaan kovempia ja jättämään tunteilu naisille, ja siitä syystä he toimivat herkemmin ratkoakseen tunteitaan. Toiminta on erinomainen keino purkaa tunnelatauksia, mutta sen lisäksi tulisi opetella ratkomaan tunnekuohuun johtanut ihmissuhteisiin liittyvä ristiriita.

Päiväkotito on erityisasemassa varhaisten käytöshäiriöiden huomaamisen ja varhaisen tuen sekä puuttumisen näkökulmasta käsin. Mitä enemmän lapsella voidaan katsoa ja tulkita olevan erilaisia riskitekijöitä, sitä vankemmin näihin erilaisiin tekijöihin tulee etsiä tukea lapsen omasta elinpiiristä sekä moni ammatillisista päiväkodin verkostoista. Tällöin on oleellista myös vetää raja siihen, mitä voidaan päiväkodissa lapsen ja perheen tueksi tehdä ja mitä yhteistyötahoja lapsen ja perheen tueksi tarvitaan. Koska tämä tutkimus keskittyy päiväkotiympäristöön ja kiusaamiseen sekä ennaltaehkäisevään työhön päiväkotiympäristössä, ei vakavien käytöshäiriöiden lasten tukemisen, verkostotyön ja käytöshäiriöiden teoriaa lisätä tähän opinnäytetyöhön tarkemmin.

Kasvatuksessa tärkeää on, että lapsi oppii säätelämään tunteitaan ja ilmaistamaan niitä sallitulla tavalla. Sekään ei puhtaasti riitä, jos lasta ei ohjata ratkaisemaan aggressiivisuutta aiheuttavia ristiriitatilanteita suhteissaan muihin ihmisiin. Toiminnallisten tehtävien lisäksi tarvitaan rakentavia vuorovaikutustilanteita, joissa lapset voivat harjaannuttaa riidan ja sopimisen taitojaan. Tällöin näkyvä viihaisuus voi saada selkeän muodon ja taustalla oleva seikka paljastuu lapselle itselleen ja muille. Tällöin lasten on helppo luoda ja ylläpitää suhteita jotka perustuvat luottamukseen eikä taustalle jää pelkoa, turhautumista, tuskaa tai häpeää.

4 KUSAAMINEN

Kiusaaminen voidaan ymmärtää monella tavalla ja siihen puuttumisen kannalta on oleellista se, miten ymmärrämme kiusaamisen. Kiusaamisesta on myös olemassa erilaisia määritelmiä, mutta yleisin tutkimuksissa käytetty määritelmä kuvaa kiusaamista pitkäaikaisena, toistuvana henkisenä, fyysisenä tai sosiaalisena väkivaltana, jonka kiusaajat kohdistavat yhteen kiusattuun. Hamarus (2008, 12) määrittää kiusaamisen seuraavasti: kiusaamisessa vallitsee epätasapaino osapuolten välillä, jolloin kiusattu joutuu puolustautumaan tai on avuton kiusaajaa tai kiusaajia vastaan. Tämä

epätasapaino voi olla ruumiillista, henkistä tai sosiaalista. Tällöin esimerkiksi kahden yhtä vahvan persoonan kiista tai tappelu ei ole kiusaamista.

Lasten erilaisen herkkyyden takia joku kokee tietyn teon kiusaamisena ja toinen taas ottaa sen leikkinä tai ei yksinkertaisesti välitä. Sillä, miten lapset ymmärtävät kiusaamisella on suuri merkitys, koska he itse tuottava kiusaamista omassa ryhmässään. Jos pelkästään aikuiset määrittelevät mikä on kiusaamista, se ei vähennä kiusaamisen esiintymistä määrittelemättömissä muodoissaan.

Päivi Hamarus (2008, 16 - 17) ehdottaa sosiaalipedagogista menettelytapaa kiusaamisen määrittelyyn: lapset määrittelevät kiusaamisen ja asiasta keskustellaan ammattihenkilöstön kesken verraten omia ajatuksia lasten tuotoksiin. Lopuksi järjestetään vanhempainilta, jossa tarkastellaan ovatko lasten, ammattihenkilöstön ja vanhempien ymmärrys kiusaamisesta samanlaisia. Tällöin yhteisö on määritellyt sen, mikä tässä yhteisössä on kiusaamista. Tällöin siihen puuttuminen kaikissa muodoissaan on myös mahdollista.

4.1 Kiusaamisen muotoja

Kiusaamista voi olla hyvin erilaisissa muodoissa, ja se voi olla joko suoraa tai epäsuoraa kiusaamista. Epäsuora kiusaaminen on usein piilossa ja ilmenee esimerkiksi selän takana puhumisena, joukosta pois sulkemisena sekä erilaisina rituaaleina joista ulkopuoliset eivät ymmärrä mitään. Tästä esimerkkinä voi olla jokin käsimerkki tai lausahdus, jonka vain kiusaava yhteisö itse ymmärtää.

Seuraavaksi esitellään eräs tyyppiluokittelu kiusaamisen muodoista, siitä mitä kiusaaminen voi olla Päivi Hamaruksen (2008, 45 - 69) mukaan. Kiusaamista on eristäminen, jossa joku ryhmän jäsen ei pääse mukaan ryhmän toimintaan. Kiusaaminen voi olla sanallista kiusaamista, josta tulee paha mieli. Äkillinen fyysinen päälle käyminen voi olla kiusaamista. Kiusaaminen voi kehittyä ystävysten suhdekriisistä pikku hiljaa. Kiusaaminen voi kehittyä prosessina hiljalleen, ja se saattaa johtaa epätoivoiseen tilanteen ratkaisuyritykseen. Kiusaamisen voidaan sanoa johtuvan myös ärsytyksestä, ja tällöin vastuun katsotaan olevan kiusatulla.

Pienillä lapsilla on taipumus käyttää enemmän suoria kuin epäsuoria kiusaamisen muotoja. Kaverisuhteisiin liittyvää psyykkistä kiusaamista on tosin pystytty havaitsemaan jo kolmivuotiailla lapsilla, ja se voi ilmetä esimerkiksi uhkailuna jossa ystävyys loppuu, kun toinen ei anna tavaraa jonka toinen haluaa. Pojat ovat tyttöjä enemmän mukana kiusaamisessa, sekä uhrina että kiusaajan roolissa. Poikia kiusaavat usein toiset pojat ja tyttöjä kiusaavat sekä tytöt että pojat. Voidaan pohtia kuitenkin kiusaamisen muotoja. Voi olla, että tyttöjä ja poikia kiusataan yhtä paljon, mutta tyttöjen useammin käyttämä epäsuora kiusaaminen on vaikeasti havaittavaa ja jää huomaamatta. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 35 - 46.)

Kun tarkastellaan alle kouluikäistä lasta ja hänen suhdettaan toisiin ihmisiin, puhutaan kehityksellisesti hyvin merkittävästä ajanjaksosta, johon si-

sältyy aiemmin kuvattuja fysiologisia ja psyykkisiä ja sosiaalisia kehitysmisen prosesseja. Lapsen käsitteistö on erilainen kuin aikuisen ja hän tarvitsee ohjausta toimiakseen sallitulla ja moraalisesti kestävällä tavalla suhteessa toiseen ihmiseen.

Kun tarkastellaan kiusaamista ja pientä lasta, hänen on mahdotonta tietää, mikä on kiusaamista, jollei siitä keskustella erilaisissa tilanteissa ja ympäristöissä ikätasolle soveltuvalla tavalla. Myös siten, että aikuiset kertovat kiusaamisesta ja miltä se tuntuu, samoin miten kiusaamistilanteissa pitää toimia. Christiina Salmivallin (2010) mukaan lasten kiusaaminen näyttää vähenevän lievästi koulussa iän myötä, mutta poikkeuksen muodostaa alakoulun kuudes luokka ja yläkoulun seitsemäs luokka, jolloin puhutaan toisesta kehityksellisesti merkittävästä ajanjaksosta, eli puberteetti-ikästä.

4.2 Kiusaaminen yhteisöllisenä ilmiönä

Teoreettisessa materiaalissa on aiemmin valotettu aggressiokasvua ja -kasvatusta kehityspsykologisen teorian ja persoonallisten ilmiöiden kautta. Näillä seikoilla on merkitystä, mutta oleellista on myös yhteisön merkitys. Kiusaaminen kehittyy ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja sosiaalisten suhteiden verkostoissa. Voidaan todeta, että on kiusaaja ja kiusattu, mutta harvoin yksilö kiusaa toista, kun he toimivat kahdestaan ilman muita ryhmän jäseniä. Kiusaamisen dynamiikka on tällä tavoin tarkasteltuna samanlaista paikasta riippumatta: päiväkodissa, koulussa, työyhteisössä tai vaikkapa vanhainkodissa.

Kiusaaminen on ryhmässä tapahtuvaa alistamista ja joukosta pois sulkeamista. Hamarus (2008, 27) määrittää, että kiusaamisen kannalta oleellista sosiologisesti tarkasteltuna ovat seuraavat seikat: yhteisön jäsenet eivät voi valita toisiaan esimerkiksi koulussa tai työyhteisössä, he ovat tekemisissä kohtalaisen pitkän ajan eivätkä he voi vaihtaa yhteisöä kustannuksitta.

Kiusaamisessa on pohjimmiltaan kyse siitä, että jollekin yhteisön jäsenelle ryhdytään tuottamaan tietynlaista mainetta, erilaisuutta, jota usein levitetään yhteisössä. Kiusattu on alakynnessä eikä voi puolustautua, vaan hän on voimaton kiusaajaa tai kiusaajia vastaan. Erilaisuus tuotetaan helpoiten yhteisössä sille henkilölle, joka poikkeaa yhteisön yleisesti arvossa pitämistä asioista. Yksinkertaistaen jossain yhteisössä maalla arvostukset voivat olla erilaisia kuin suurkaupungin lähiössä ja arvostukset voivat liittyä mihin tahansa asiaan. Kyse on niistä seikoista, mitä koko yhteisö pitää tärkeänä: materiaaliset asiat, toimintatavat eri tilanteissa, rituaalit ja niin edelleen. Jokainen yksilö on kuitenkin erilainen, jolloin jokaisella yksilöllä on vaara joutua kiusaavassa yhteisössä kiusaamisen kohteeksi.

Kiusaaminen vaikuttaa aina koko ryhmään; näissä ryhmissä on turvaton ilmapiiri (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 8). Hamarus (2008, 28 - 33) kuvaa kiusaamisen prosessimaisuutta seuraavalla tavalla. Kiusaamisen ryhmädynamiikkaan kuuluu testaamista, miten yhteisö ja kiusattu reagoivat alkavaan kiusaamiseen. Testaamiseen liittyy usein yllätyksellisyys, jolloin kiusattu jää alakynteen. Kiusaamiseen liittyy myös hauskanpitoa – kiusatun nolo tilanne tuottaa hauskuutta ja yhdistää kiusaajia keskenään. Kiu-

saamiseen voidaan liittää myös erilaisia rituaaleja, joilla eristetään kiusattu muusta ryhmästä. Kiusaavassa yhteisössä ilmenee pelkoa. Kun joku tulee kiusatuksi, muut ovat välttyneet valinnalta, mutta aktiivinen kiusaamisen vastarinta saattaisi kääntää kiusaajan huomion puuttujaa kohtaan.

Kiusaaminen on siis ryhmädynaaminen ilmiö. Kiusaaminen ei tapahdu vain kiusaajan ja kiusatun välillä, vaan kaikilla ryhmän jäsenillä on oma roolinsa tässä prosessissa. Kirveen ja Stroorgrennerin (2010a, 4) määritelmä on, että roolien jako ei tapahdu ihmisten persoonallisten piirteiden perusteella, vaan ne syntyvät koko ryhmän odotusten ja tarpeiden mukaan. Rooleja voivat olla avustajan, vahvistajan, puolustajan ja ulkopuolisen roolit. Ryhmän yksittäinen henkilö alkaa tuottaa sitä käyttäytymistä, mitä rooli vaatii. On pystytty osoittamaan, että roolit ovat suhteellisen pysyviä, jolloin ne siirtyvät helposti myös ryhmästä toiseen.

Basten (2010, 12) kirjoittaa, että kiusaamisen uhriksi jouduttuaan lapsilla on erilaisia tapoja reagoida kiusaamiseen. Tavat voivat olla osin päällekkäisiä, mutta ne voidaan jakaa kolmeen pääasialliseen tapaan reagoida ulkoisesti kiusaamistilanteissa: avuttomuus, välinpitämättömyys ja vasta-aggressio. Tytöt saattavat reagoida herkemmin avuttomuudella tai välinpitämättömyydellä ja pojat puolustamalla itseään suoraan, epäsuorasti tai olemalla välittämättä. Vasta-aggressiivisuus ja avuttomuus saavat kiusaamisen kuitenkin jatkumaan, ja näennäinen välinpitämätön käytös kiusatulta voi vähentää tai lopettaa kiusaamisen. Puhutaan ulkoisista lapsen tavoista toimia, mutta sisäisesti, subjektiivisesti lapsi voi tuntea hyvin erilaisia tunteita.

Janne Viljamaan (esitelmä 25.9.2010) mukaan kiusaamista voidaan tarkastella hyvin ryhmäilmiönä lasten sadun Pekka Töpöhäntä avulla. Kiusaaja, eli Monni, tarvitsee ympärilleen ihailijan ja auttajan, eli Pillin ja Pullan. Pekka Töpöhäntä joutuu kiusatuksi, koska on erilainen, mutta kuitenkin itsenäinen ja vahvaluonteinen. Töpöhäntä on erilainen kissa. Tämä ärsyttää Monnia, jolle syntyy tarve alistaa ja aiheuttaa harmia Töpöhännälle. Pilli ja Pulla toimivat usein käskystä Monnin apulaisina näissä tilanteissa. Monni siis keksii jotain, jolla aiheuttaa harmia Töpöhännälle, ja yllyttää usein Pillin ja Pullan mukaan pahantekoon.

Ryhmissä, joissa kiusataan, joudutaan luomaan erilaisia selviytymisstrategioita. Näissä ryhmissä ryhdytään helposti tavoittelemaan ryhmänormeja, jotta oltaisiin mahdollisimman samankaltaisia kuin ulkoisesti vahvan oloinen kiusaaja, jotta välttyttäisiin kiusaamiselta. Toisaalta sekään ei riitä, että kiusattu ei välitä kiusaamisesta, koska tällöin kiusaaja kääntää todennäköisesti huomionsa johonkin toiseen ryhmän jäseneseen. Aikuinen saattaa usein neuvoa lasta puolustautumaan antamalla takaisin, mutta puolustautuminen aggressiolla näyttää todennäköisesti jatkavan kiusaamisen ilmenemistä. Jos kaikki ryhmän jäsenet sen sijaan tietävät, miten haluavat itseään ja toisiaan kohdeltavan, se todennäköisesti lopettaa kiusaamisen parhaiten.

4.3 Kiusaaminen yksilön näkökulmasta

Lapsen asema ryhmässä on hyvin pysyvä, ja etenkin kiusatun rooli näyttäisi jatkuvan ilman tietoista puuttumista vuodesta toiseen. Pienikin lapsi tunnistaa itse olevansa torjuttu, ja jopa kolmevuotias tietää jäävänsä vertaisryhmän ulkopuolelle. Toisaalta kiusaamisessa yksilön kannalta oleellista on kesto ja muun ryhmän suhtautuminen kiusaamiseen. Lapsen jäädessä ryhmän ulkopuolelle tilanne harvoin ratkeaa itsekseen, vaan yksilön kannalta rooli, esimerkiksi kiusatun rooli, jatkuu helposti ryhmästä toiseen, ja seuraa lasta päiväkodista kouluun.

Vertaisryhmässä toimiminen ja ystävyys ovat sinällään kaksi eri asiaa, ja ystävyys yhdenkin ikätoverin kanssa voi suojata muutoin vertaisryhmän ulkopuolelle helposti jäävää tai kiusattua lasta. Ystävyys merkitys kasvaa kouluikään mennessä kaiken aikaa merkityksellisemmäksi. Tasapainoisten ystävyssuhteiden syntymiseen ja pysyvyyteen tulee kiinnittää huomiota jo ennen kouluikää. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 35 - 39.) Ystävyyttä voidaan tukea varhaiskasvatuksessa monin eri tavoin, ja vanhempien mukaan ottaminen tähän prosessiin tukee lapsen kasvua parhaiten.

Kiusatulla ja kiusaajalla on yksi yhteinen piirre, heillä on molemmilla heikko itsetunto (Viljamaa, esitelmä 25.9.2010). Kiusaaminen ryhmässä aiheuttaa pelkoa ja mikäli siihen ei puututa, se opettaa yksilöille malleja miten toimia. Hamarus (2008, 78 - 80) kuvaa, että päiväkodissa kiusannut lapsi voi olla koulukiusaaja ja tulevaisuuden työpaikkakiusaaja – hän omaksuu toimintatavan, joka seuraa tilanteesta toiseen. Toiminta opettaa sivusta seuraajalle, että epäoikeudenmukainen kohtelu on joidenkin kohdalla sallittua, ja pelko estää heitä puuttumasta tilanteeseen. Vakavimmin kiusaaminen vaikuttaa yksilötasolla kiusattuun. Se aiheuttaa pitkään jatkessaan henkisiä vaurioita, jotka voivat pulpahtaa esiin vasta myöhemmässä vaiheessa. Kiusaaminen pakottaa ihmiset tavoittelemaan samanlaisuutta erilaisuuden hyväksymisen ja ymmärtämisen sijaan.

Kiusattu jää helposti roolinsa vangiksi, ja usein kohteena on jollain tavoin ryhmästä poikkeava ihminen: hiljainen, erilainen, tunnollinen, vaikea tai sairas mahtuu usein tälle listalle (Lahti, luento 13.10.2010). Erosen laadullinen tutkimus (2009, 199 - 204) osoittaa, että kiusatuksi joutuminen aiheuttaa yksilössä häpeän tunteita, joita ihminen käsittelee eri tavoin ja tunteiden käsitteleminen vie pitkiä aikoja. Ihmiset voivat kuvata häpeän tunnetta kehollisesti: paha olo, kuvotus, vatsaan sattuu, masennus. Osa kiusatuista voi ottaa selviytymisstrategiakseen puhumattomuuden ja vetäytymisen, toiset puolustautuvat vihalla. Osa kiusatuista voi ottaa selviytymisstrategiakseen myöhemmässä vaiheessa kiusaamisen, eli kiusatusta tulee itsestään kiusaaja.

Kiusaamisessa vakavimmat seuraukset koituvat kiusatulle, mutta kiusaamisella on vaikutus jokaiseen ryhmän jäseneen. Pitkäkestoisena ilmiönä kiusaaminen voi aiheuttaa vakavia vaurioita ihmisen itsetuntoon ja itsearviointiin, mutta erityisesti se vaikuttaa toisten vertaisten kanssa toimimiseen. Kiusatusta voi tulla niin epävarma, että hän kokee asioita kiusaamisena, vaikka siitä ei muiden mielestä enää ole kyse. Hän ei uskalla eikä

kykene toimimaan vertaisten kanssa tasavertaisissa vuorovaikutustilanteissa, vaan valitse jonkin tietyn selviytymisstrategian.

Jos muut ryhmän jäsenet jättäytyvät tietoisesti tilanteen ulkopuolelle, tai toimivat kiusaajan avustajana ja vahvistajana, se vaikuttaa myös heihin yksilötasolla. Erityisesti se vaikuttaa ryhmän jäsenten toimintaan suhteessa muihin vastaaviin tilanteisiin. Puolustaja sen sijaan saattaa saada helposti kantelupukin leiman, mikäli kiusaamisen dynamiikasta ei olla tietoisia, ja tilanteista kertomista pidetä arvossa tietoisesti aikuisten keskuudessa.

4.4 Kiusaamisen ennaltaehkäisy

Peruspalveluministeri Paula Risikko (2010, 6) kirjoittaa kiusaamisen ennaltaehkäisystä ja sen tarpeellisuudesta Sosiaali- ja Terveysministeriön rahoittamassa Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hankkeen loppuraportissa. Kiusaamisen ehkäisyn avulla voidaan vaikuttaa merkittävästi lasten hyvinvointiin niin varhaiskasvatuksessa kuin myöhemmin koulussa. Ehkäisyssä oleellisimpina asioina ovat sosiaalisten taitojen sekä vuorovaikutustaitojen opettaminen mahdollisimman varhain. Aikuisten tehtävä on opettaa lapsille näitä taitoja ja auttaa lapsia liittymään ryhmään ja ylläpitämään ystävyyssuhteita. Turvallinen ja lämmin suhde aikuiseen, hyvä ilmapiiri ja vastavuoroiset tasavertaiset ystävyyssuhteet suojaavat lapsia monilta negatiivisilta asioilta kuten kiusaamiselta. Lapsena hyvin opitut sosiaaliset taidot ja empatiakyky vaikuttavat lapsen hyvinvointiin positiivisesti aikuisuuteen asti. Aikuisten esimerkillä ja keskinäisellä vuorovaikutuksella välitämme niitä arvoja, joiden avulla lapsi oppii myöhemmin elämässään kunnioittamaan toista ihmistä. On tärkeää, että muistamme kaikki aikuiset moraalisen ja eettisen kasvatuksen merkityksen.

Hamarus (2008, 125 - 127) pohtii, että kiusaamisessa eettisyys on erityisen keskeisellä sijalla. Jos kiusaajalla ei ole eettistä ymmärrystä toisen kunnioittavasta kohtelusta, hänen on vaikea olla tietoinen toiminnastaan. Kun kiusaamistapaus käydään läpi, lapsi ymmärtää tehneensä väärin ja epäeettisesti. Lapsen kasvattaminen vaatii jatkuvaa toistoa ja tavallisesti asioista joudutaan keskustelemaan moneen otteeseen ja soveltamaan opittua arkeen monissa eri tilanteissa. Lapset oppivat enemmän silmillään kuin korvillaan, ja vasta miettimällä mitä kunnioitus ja eettisyys ovat erilaisissa arjen tilanteissa, päästään vaikuttamaan arkeen.

Hamarus (2008, 131 - 135) muistuttaa, että kateus alkaa vertailusta, ja lapset ihailevat osaaajaa ja kokevat huonommuutta, jos eivät itse osaa. Tällöin aikuisen tehtävä on luoda suhteellisesti mahdollisuuksia kaikille lapsille olla hyvä erilaisissa tilanteissa. Tällöin jokainen lapsi voi saada onnistumisen kokemuksia. Turhautuminen on myös yksi syy, joka aiheuttaa lapsissa kiusaamista, ja sitä voi välttää kertomalla eri tilanteissa tavoitteet mihin pyritään. Tavoitteiden tiedostaminen auttaa lasta motivoitumaan jos hän kokee saavuttaneensa asetetut tavoitteet. Vapaissa tilanteissa aktiivisen toiminnan järjestäminen ja sen varmistaminen, että kaikki pääsevät mukaan toimintaan, vähentää yksinjäämistä. Samalla lapsilla on mahdollisuus tutustua toisiinsa erilaisissa ympäristöissä.

Kiusaamisessa lapsiryhmä saattaa kehittää erilaisia selviytymisstrategioita ja kaikista lapsista ei tulla välttämättä kertomaan aikuisille. Kiusaajaa saatetaan pelätä ja pitää arvossa, ja ryhmän dynamiikka estää lasta kertomasta kiusaamisesta aikuiselle. Tärkeää onkin, että asioista keskustellaan ja kysellään lapsilta itseltään. Mikä ryhmässämme on tärkeää, miten se näkyy? Mitkä ovat ryhmämme säännöt ja miten niistä pidetään kiinni? Oleellista on, että säännöt koskevat jokaista ryhmän jäsentä samalla tavalla. Kirveen ja Stoorgrennerin (2010b, 2 - 10) näkemys on, että kiusaamisen ehkäisyn keinot löytyvät jokaisesta työyhteisöstä, kun tämän asian merkityksellisyys on ymmärretty ja asia on tiedostettu. Kiusaamisen ehkäisy on vaikuttamista lapsiryhmän toimintaan, turvallisen arjen luomista ja vuorovaikutustaitojen harjoittelua ja vahvistamista. Valmista mallia tähän ei ole suoraan tarjolla, vaan se on arkista toimintaa kunkin päiväkodin omien työtapojen ja kulttuurin pohjalta.

4.5 Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot kiusaamisen ennaltaehkäisyssä

Teoreettinen materiaali kertoo kiusaamisen olevan yksilöllinen ja yhteisöllinen ilmiö. Kiusaajalla ja kiusatulla on yhteinen piirre, eli heikko itsetunto. Kiusaamisella on vaikutus aina koko ryhmään ja se aiheuttaa turvattomuutta. Kiusaamisen taustalla voi usein olla aggression tunnetta, jota lapsi ei osaa kanavoida oikealla tavalla ulos, ja se purkautuu epäsuotuisana toimintana toista vertaista kohtaan. Seuraavaksi tarkastellaan lapsen sosiaalista ja emotionaalista kasvua ja sen pohjalta muodostettua käsitteistöä tämän kasvun tukemisessa. Sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukeminen auttaa lasta toimimaan suhteessa vertaisryhmän jäseniin, jolloin sillä on kiusaamista ennaltaehkäisevä vaikutus.

Kiusaamisen ennaltaehkäisyn lisäksi voidaan tarkastella muiden sosiaalisten ongelmien syntyä ja niiden ennaltaehkäisyä, sillä monissa ongelmissa on samanlaisia taustatekijöitä. Tällöin monia ongelmia voidaan ennaltaehkäistä pitkälti samoin menetelmin. Lapsen sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelu ja tukeminen ryhmätilanteissa ennaltaehkäisee ongelmia, ja parhaita tuloksia saavutetaan kaikkien aikuisten sitoutuessa yhteiseen jaettuun kasvatustehtävään kasvatuskumppanuuden hengessä. Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot ovat niitä kykyjä, joita lapsi tarvitsee ryhmässä toimiessaan – ne ovat taitoja, joiden avulla lapsi voi tulla toimeen muiden ihmisten kanssa (Kirves & Stoorgrenner 2010b, 24). Asioita harjoitellaan eri yhteyksissä osana arjen päivittäisiä toimintoja. Kun puhutaan ennaltaehkäisystä, tarkastellaan kaikkia yhteisön jäseniä, ei ainoastaan jäseniä, joilla on taustalla riskitekijöitä.

Monet tunteisiin liittyvät taidot kehittyvät pitkälti varhaislapsuudessa ennen esikouluikää. Lasten tunteiden käsittely kullekin ominaisella tavalla muuntuu itsekeskeisemmästä ajattelusta paljon monimutkaisemmalle tasolle. Esimerkiksi lapset pystyvät ennen esikouluikää siirtymään keskustelusta mistä pidän ja mistä en kuvaamaan paljon laajemman kirjon erilaisia tunteita. Useimmat viisivuotiaat lapset pystyvät tunnistamaan, että ajatteleamalla jotain aiempaa pelottavaa tai uhkaavaa tilannetta, he tuntevat negatiivisia tunteita. Esikouluikäinen lapsi pystyy jo huomaamaan, että vah-

va tunne laimenee ajan kuluessa. Lapset alkavat myös muistaa ja muistin avulla verrata tunteitaan aiemmin koettuihin tunteisiin eri tilanteissa. (Committee for Children 2002, 9.)

Takala, Kokkonen ja Liukkonen (2009, 22) määrittelevät, että alle kouluikäisten sosioemotionaaliset taidot liittyvät onnistuneeseen vuorovaikutukseen ystävien ja sisarusten kanssa ja ikätovereiden hyväksyntään. Varhainen sosiaalinen käyttäytyminen ennustaa myös myöhempien ystävyys-suhteiden syntyvyyttä ja pysyvyyttä, ja ystävyys-suhteet puolestaan vaikuttavat koulussa viihtymiseen. Ne ennustavat myös koulussa menestymistä. Ystävyys-suhteiden ja muiden myönteisten ihmissuhteiden muodostamisen taidon lisäksi koulumenestyksen kannalta on tärkeää, että kolmesta viiteen vuoden ikäiset lapset osaavat keskittyä, olla tarkkaavaisia, kuunnella ohjeita ja viestiä tunteitaan tehokkaasti.

Sosioemotionaalisten taitojen varhainen tukeminen on perusteltua erityisesti niiden puutteiden haittavaikutusten valossa. Heikot sosiaaliset ja emotionaaliset taidot kolmesta viiteen vuoden iässä näyttävät kytkeytyvän lasten taipumukseen kiusata toisia, joutua tappeluihin ja käyttäytyä muutoin aggressiivisesti ja epäystävällisesti. Heikot sosiaaliset taidot voivat myös edesauttaa huonon minäkäsityksen muodostumista ja heikentää oppimismahdollisuuksia, liittyä heikkoon tunteiden säätelykykyyn ja eristäytymiseen lapsiryhmissä. (Takala, Kokkonen & Liukkonen 2009, 23.; Sinkkonen 2005, 261 - 269.)

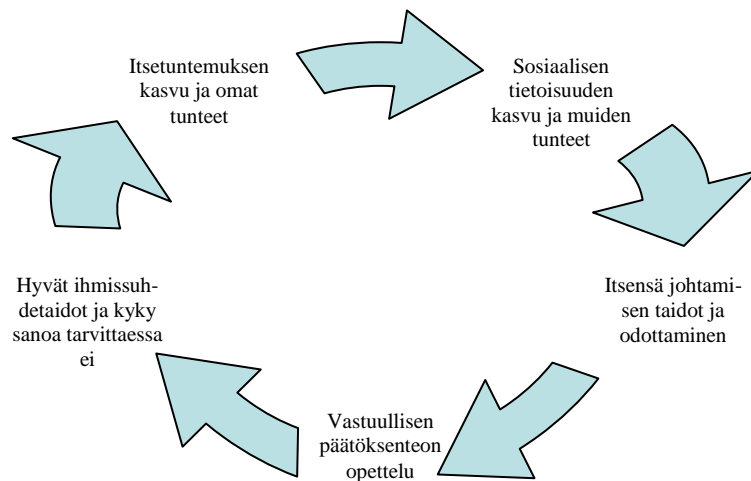
Jo Hartup (1982, 159 - 169) kirjoitti osuvasti, että suhteet ikätovereiden kanssa edistävät huomattavasti lasten sosiaalista kehittymistä. Lapset voidaan jakaa eri-ikäisten lasten kanssa vuorovaikutuksessa oleviin suhteisiin. Hänen näkemyksensä mukaan ikätoveri-määritelmä ei perustu ikään vaan samaan kehitystasoon. Samalla kehitystasolla olevat lapset ovat vertaisia ja saman ikäiset eivät ole sitä välttämättä. Lasten käyttäytyminen on erilaista riippuen siitä, kenen kanssa lapsi on tekemisissä. Puhutaan sosiaalisesta älystä joka kehittyy suhteessa muihin lapsiin erilaisissa ympäristöissä. Tämä kehittyy myös aggressioiden hallinnan osa-alueella, sillä useissa kulttuureissa on esiintynyt jo vuosikymmenten ajan enemmän lasten keskinäistä kuin lasten ja aikuisten välistä aggressiivisuutta, ja erilaisia ympäristöjä tarvitaan aggressiivisuuden hallinnan opetteluun.

Tutkijat ovat jäljittäneet riskioloissa elävien lasten pärjäävyyden salaisuutta haastatteleamalla köyhien perheiden lapsia ja perheiden aikuisiksi kasvaneita lapsia. Lapsilla voi olla monenlaisia stressitekijöitä taustalla talousvaikeuksista äidin mielenterveysongelmiin, mutta pärjääjiksi luokitelluille lapsille on luonteenomaista lapsen uteliaisuus, mielikuvitusriikkaus, ystävyys-suhteet ja yhteenkuuluvuuden tunne. Pärjääville lapsille on luonteenomaista omien ja toisten tunteiden tarkka havainnointi- ja erottelukyky, kyky ilmaista sekä myönteisiä että kielteisiä tunteita ja tunteiden hyvä säätelykyky. Ydin on lapsen ja ympäristön vuorovaikutuksessa: aidossa ongelmien ennaltaehkäisyssä riskilapsilla ja perheillä ei ole vielä tietoaakaan mahdollisista ongelmista. Erilaisilla interventioilla voidaan koettaa menetelmiä ja parhaat kokeilut juurrutetaan palveluihin ja menetelmän tehok-

kuus arkisessa työssä varmistetaan tutkimuksen avulla. (Solantaus & Punamäki 2008, 193 - 197.)

4.6 Teoreettinen jäsenitys sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukemiseksi

Teoreettisina käsitteinä sosiaalisessa ja emotionaalisessa kasvun tukemisessa voidaan käyttää seuraavia seikkoja, jotka perustuvat Casel Leadership Team (2003, 5 - 9) jäsenyykseen.

Kuvio 1 Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot suhteessa itseen ja vertaisryhmään

Lapsen sosiaalista ja emotionaalista kasvua voidaan auttaa siten, että tuetaan lapsen itsetuntemuksen kasvua. Tärkeää on, että lapset opettelevat tunnistamaan, mitä tuntevat nyt ja käsittelemään tunteitaan sallitulla tavalla. Tämä tarkoittaa kaikkia tunteita, iloisia, surullisia sekä erityisesti aggressiivisia tunteita, joita lapset harjoittelevat ilmaisemaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Heille kasvaa realistinen ja positiivinen käsitys itsestään ja omista kyvyistään, kun he oppivat ilmaisemaan tunteitaan sallitulla tavalla. Tämä auttaa lasta toimimaan muiden lasten kanssa yhdessä ja ehkäisee lapsen tarvetta käyttäytyä negatiivisesti toista lasta kohtaan esimerkiksi kiusaamalla tai alistamalla toista. Tähän liittyy moraalien kasvun tukeminen, eli oikean ja väärän opettelu erilaisissa tilanteissa.

Sosiaalisen tietoisuuden kasvun tukeminen auttaa lapsia ymmärtämään, miltä toisesta tuntuu. Samalla lapset harjaantuvat näkemään asioita toisen näkökannalta. Sosiaalinen tietoisuus ja siihen kasvaminen tarkoittaa kykyä toimia ryhmätilanteissa muita huomioiden ja positiivista ryhmähenkeä tukien. Puhutaan empatiakyvyn kasvusta, ja sosiaalinen tietoisuus kasvattaa omalta osaltaan lapsen itsetuntoa, kun hän kykenee ymmärtämään muita ja itseään.

Itsensä johtamisen taidot auttavat lapsia käsittelemään tunteitaan ryhmätilanteissa siten, että lapset eivät häiritse tai loukkaa tietoisesti muita. Samalla he harjaantuvat oikeanlaiseen mielihyvän tuntemukseen, joka seuraa tehtäviin keskittymisestä ja onnistuneista ryhmässä toimimisen tilanteista. Itsensä johtamisen taidot sisältävät erityisesti odottamisen harjoittelua ar-

jen eri tilanteissa. Vastuullinen päätöksenteon opettelu liittyy osin itsensä johtamisen taitoihin sekä muihin ihmissuhdetaitoihin. Lapset opettelevat, mitä tuntevat itse, mitä muut tuntevat, ja he oppivat pohtimaan omien päätösten kaikkia mahdollisia vaikutuksia itseän ja muihin ryhmän jäseniin. Se sisältää vastuun ottamisen harjoittelua ja yhteisistä säännöistä sopimista ja niistä kiinni pitämistä.

Ihmissuhdetaidot kehittyvät kaikki vuorovaikutuksessa edellisten kuvattujen taitojen harjoittelun kanssa, ja lapset oppivat luomaan ja ylläpitämään hyviä ihmissuhteita. He osaavat näyttää ja ilmaista tunteitaan ja ymmärtävät miltä muista tuntuu. Ihmissuhteet perustuvat yhteistyöhön. Lapset oppivat neuvottelemaan ristiriitatilanteissa, ja he oppivat vastustamaan epäsovivaa käytöstä sekä painostusta yksilönä ja ryhmässä. He oppivat pyytämään ja antamaan apua toiselle tarvittaessa.

Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot voidaan jakaa Kirveen ja Stoorgrennerin (2010b, 25 - 26) mukaan empatiakykyyn, ongelmanratkaisu- ja impulssin hallintakykyyn sekä itsehillintäkykyyn. Empatiakyvyn kasvu auttaa lasta huomioimaan toista edellä kuvatulla tavalla, ja jo pieni lapsi kykenee eläytymään siihen, miltä toisesta tuntuu. Yksi empatiakyvyn muodoista on sympatia, jota voi kuvata esimerkiksi itkuna pienten ryhmässä: se tarttuu usein lapsesta toiseen. Aito empatia on vielä sympatiata syvempää, sillä sen avulla on mahdollisuus tarvittaessa puolustaa muita vertaisiaan ja vastustaa epäoikeutettua käyttäytymistä.

Ongelmanratkaisukyvyssä oleellista on, että lapsi oppii pysähtymään. Lapsen on hyvä oppia oivaltamaan, että ensimmäisenä mieleen tuleva ajatus ei välttämättä aina ole paras. Impulssien hallintaa joutuu jokainen lapsi harjoittelemaan. Se sisältää kyvyn oivaltaa, milloin on hyvä pitää puolensa ja saada äänensä kuuluviin, ja milloin on hyvä pysytellä taustalla ja kuunnella muita.

Itsehillintä on sitä, että kykenee ohjaamaan omaa aggressiotaan ja suuttumustaan ja löytää sallittuja keinoja tunteiden ilmaisuun. Tärkeää on, että suuttumuksen hallitseminen ei ole sama asia, kuin tunteiden tukahduttaminen. Pitäisi löytää rakentavia tapoja kiukun purkamiseen. Suomessa sosiaaliset taidot on liitetty erityisesti termeihin itsehillintä ja hallinta, mutta kyseessä on paljon laajempi kokonaisuus.

5 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Kiusaamista alle kouluikäisten parissa on melko vähän suomalaista kirjallisuutta ja tutkimustietoa, mutta kansainvälisesti aiheesta on tutkittu vähän enemmän. On pystytty kuitenkin osoittamaan, että kiusaamista esiintyy suomalaisissa päiväkodeissa. Se ilmenee fyysisenä, sanallisena ja psyykkisenä kiusaamisena ja yleinen kiusaamisen muoto on ryhmästä ja leikeistä poissulkeminen. Keskeisiä tekijöitä kiusaamisen ennaltaehkäisyssä ovat lasten vuorovaikutustaitojen ja empatiakyvyn vahvistaminen, myönteisten vertaissuhteiden tukeminen ja ryhmässä toimimisen taitojen vahvistaminen. Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Folkhälsan toteuttivat Sosiaali- ja Terveysministeriön rahoittamaa Kiusaamisen ehkäisyä alle kouluikäisten

parissa -hanketta vuosina 2009 - 2010. Tähän liittyen on kerätty laadullinen selvitys siitä, millaisena kiusaaminen näyttäytyy suomalaisessa päivähoidossa. Selvityksessä on mukana useita päiväkoteja, ja tutkimuksessa kuullaan ammattilaishenkilöstöä, lapsia ja lasten vanhempia. Hankkeen perusteella esitetään kiusaamiseen puuttumisen ja sen ehkäisyn suunnitelman ottamista osaksi kuntien ja yksikköjen varhaiskasvatuksen suunnitelmaa. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 3.)

Projektin loppuraportissa Kirves ja Stoor-Grenner (2010a, 18) lapset kuvaavat, että kiusaamista ovat erilaiset fyysiset teot ja verbaalinen väkivalta. Kun lapsilta kysytään, mistä heille tulee paha mieli, he vastaavat, että eivät saa olla mukana leikeissä. He mainitsevat pahan mielen aiheuttajaksi myös sen, että ei ole kavereita ryhmässä. Monet lapset eivät osaa selittää kiusaamista yleisellä tasolla. Perusteellisemman vastauksen lapset antavat kysyttäessä tilanteesta, jossa jotain ilkeää on tehty. Parhaiten lapset osaa antaa vastauksen siihen, kenellä on tapana kiusata muita päiväkodissa.

Päiväkotien henkilöstön mukaan kiusaaminen ilmenee leikistä poissulkemisena, fyysisenä väkivaltana, lahjontana, haukkumisena, ilkeinä kommentteina, vallankäyttönä, juonitteluna ja syrjäyttämisenä. Joidenkin vastaajien mielestä käyttäytymisen tulee olla toistuvaa ja tietoisia, mutta yksittäiset ilmiötkin voivat loukata. Moni korostaa, että lapsen subjektiivinen kokemus kiusatuksi tulemisesta on tärkeä lähtökohta. Haastatellut työntekijät ovat sitä mieltä, että jo hyvin pieni lapsi alkaen kolmivuotiaasta on tietoinen tekojensa merkityksestä ja kaikki kuusivuotiaat tietävät toimivansa väärin toisia kohtaan. Sen sijaan osa lasten vanhemmista kokee, että lapset eivät ole tietoisia tekojensa merkityksestä ennen kouluikää. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 14.)

Kirves ja Stoor-Grenner (2010a, 23) tutkimustulos osoittaa, että vanhempien mielestä on usein vaikea määritellä milloin kyse on kiusaamisesta. Vanhemmat kuvaavat kiusaamista siten, että se on systemaattista, toistuvaa ja usein suunnattu yksittäiseen henkilöön ryhmässä. Vanhemmat mainitsevat, että kiusaaminen voi olla esimerkiksi nimittelyä, eri kilpailun ja vertailun muotoja ja leikistä poissulkemista. Vanhemmat ovat päiväkotien henkilökuntaa epävarmempia siitä, kiusaavatko päiväkotikäiset lapset oikeasti toisiaan. He perustelevat tätä siten, että pienet lapset eivät ole vielä niin kehittyneitä, että pystyvät kiusaamaan systemaattisesti ja tietoisesti. Kiusaaminen ja huono käytös voi johtua heidän mukaansa myös itsehillinnän puutoksesta, tai reaktiona hallitsemattomaan tilanteeseen.

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimus on laadullinen tutkimus. Koska kyseessä on tutkimus, jossa pyritään tarkastelemaan kiusaamista ennaltaehkäisyn näkökulmasta, perehdyttiin tutkimuksen alkaessa kiusaamiseen ilmiönä ja lapsen yksilölliseen aggressiokasvuun, jolloin muotoutui alustava teoreettinen näkökulma tutkittavasta ilmiöstä kiusaaminen. Tämän jälkeen perehdyttiin tunnetaidon opettamista ja ohjaamista käsitteleviin valmiisiin malleihin, joissa kaikissa tarkastellaan lapsia teoreettisesti kehityspsykologian ja ryhmätaitojen opettelu näkökulmasta. Tämä ohjaa myös teoreettisen taustamateriaalin

valintaa sen lisäksi, että sosiaalipedagogiikka ohjaa sosionomin ajattelua ja työotetta. Tämä tarkoittaa, että pyrkimyksenä on löytää niitä seikkoja, jotka päiväkotiyhteisössä voivat tukea lapsen sosiaalista ja emotionaalista kasvua vertaisryhmässä, yhteistyössä lasten vanhempien kanssa.

Tutkimuksen alkuperäisenä tarkoituksena oli tarkastella kiusaamista puhtaasti ennaltaehkäisyn näkökulmasta. Kiusaaminen on moni-ilmeinen ilmiö, joten tutkimuksen teoriaosuuden keräämisen yhteydessä ennaltaehkäisyn näkökulma muuntui siten, että tarkastellaan työyhteisön näkemyksiä kiusaamisesta ja sen ennaltaehkäisystä. Tämä siitä syystä, että kiusaamistilanteisiin puuttuminen on erottamaton osa kiusaamisen ennaltaehkäisevää työtä. Jos aineisto olisi rajattu koskemaan pelkkää ennaltaehkäisyn näkökulmaa, sitä ei olisi voinut tutkia kiusaamisilmiön näkökulmasta käsin ymmärrettävällä tavalla.

Tutkimustehtävä, johon aineiston pohjalta etsitään vastauksia, on seuraava:

Millaisia näkemyksiä varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on kiusaamiseen liittyen päiväkodissa

Aineiston avulla etsitään vastauksia tähän kysymykseen ja apukysymyksiinä toimivat seuraavanlaiset kysymykset:

Millaisia näkemyksiä päiväkodin henkilöstöllä on kiusaamistilanteista?

Millaisin keinoin voidaan ennaltaehkäistä kiusaamista päiväkodissa henkilöstön näkökulmasta katsoen?

Millaisia kehittämistarpeita henkilöstöllä on liittyen kiusaamisen ennaltaehkäisyyn päiväkodissa?

6.1 Laadullinen tutkimus

Laadullisessa tutkimuksessa oleellista on, mitä tietoa tutkija pitää kustakin asiasta tärkeänä, jolloin myös oma suhtautuminen ja mahdolliset ennakkoletukset on hyvä tiedostaa ennen tutkimuksen aloittamista. Ennakkoletuksena tutkimuksessa oli, että päiväkodin arjessa on paljon elementtejä, jotka tukevat lapsen yksilöllistä ja yhteisöllistä kehitystä, myös kiusaamisen ennaltaehkäisyn näkökulmasta. Yhteisöllinen oppiminen ja uusista menettelytavoista keskustelu on aina työn kehittämisen kannalta tärkeää ja antaa työntekijöille mahdollisuuden työskennellä yhdessä sovitulla tavalla.

Tutkimusmenetelmän valintaan vaikutti konstruktivismiksi nimetty tieteen filosofia, jossa todellisuus on suhteellista, eli jokaiselle henkilölle erilaista, mutta kuitenkin monin tavoin yhteistä jaettua todellisuutta. Sosiokonstruktivismia on esitelty aiemmin opinnäytetyön osuudessa sosiaalipedagoginen kasvatustajattelu kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Osallistujat konstruoivat yhteistoimintana todellisuutta, joka on monin tavoin yhteistä, mutta jokai-

selle yksilölle kokemusten kautta erilaista ja eri tavoin jäsentyvää todellisuutta.

Todellisuudesta saadaan tietoa siten, että tutkija ja tutkittava ovat toisiinsa vuorovaikutuksessa ja löydökset ovat se, mitä tutkija tulkitsee tutkittavasta. Tässä tutkimuksessa käytetty havainnointi on kvalitatiivisen tutkimuksen perusta, jossa on tarkoitus oppia ymmärtämään toisen kulttuuria ja arjen todellisuutta. Osallistuvassa havainnoinnissa osallistutaan ryhmän toimintaan, opitaan ja kysytään osallistujien puheenvuorojen mukaisesti lisäkysymyksiä. Litterointia, eli puheen purkua käytetään sen ymmärtämiseen, kuinka tutkittavat organisoivat puhettaan ja tekstianalyysi on hyvä apuväline kulttuurin jäsenten käyttämien kategorioiden ymmärtämiseen. (Metsämuuronen 2001, 10 - 15.)

Lähtökohtana kvalitatiivisessa tutkimuksessa on todellisen elämän kuvaaminen, jolloin todellisuutta ei voi mielivaltaisesti pirstoa osiin. Tutkija ei voi sanoutua irti arvolähtökohdista, sillä arvot muovaavat sitä miten tutkittavia ilmiöitä ymmärretään. Tämä tarkoittaa myös sitä, että objektivisuutta on mahdotonta saavuttaa perinteisessä mielessä. Kvalitatiivinen tutkimus on tosiasioiden löytämistä ja tosiasioiden paljastamista, ei niinkään olemassa olevien väittämien todentamista. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2009, 160 - 161.)

Tämän tutkimuksen arvopohjana toimivat päiväkodin työntekijöiden määrittämät yhteiset työtä ohjaavat arvot. Nämä määriteltiin yksikkökohtaisen varhaiskasvatuksen suunnitelman päivityksen yhteydessä kuukausi ennen pedagogisten kahvitilaisuuksien käynnistymistä. Työtä ohjaavat arvot Kanniston päiväkodissa ovat: rehellisyys, turvallisuus, luottamus, tasa-arvo ja erilaisuuden hyväksyminen. Samassa yhteydessä määriteltiin kolme tärkeintä arvoa, jotka ohjaavat tutkimuksen toteutusta. Ne ovat tasa-arvo ja oikeudenmukainen kohtelu, lapsen etu on aina tärkein ja perusturva kuuluu jokaiselle lapselle. Nämä ovat niitä arvolähtökohtia, joiden varassa tutkimuksen toteutusta suunniteltiin ja toteutettiin. Mitä se käytännön tasolla, kiusaamisen ennaltaehkäisyn näkökulmasta tarkoittaa tässä päiväkodissa?

Laadullinen tutkimus tarvitsee teoriaa, ja eräs laadullisen tutkimuksen mittaristo on havaintojen teoriapitoisuus. Tutkimustuloksiin vaikuttaa tutkijan käsitys ilmiöstä, millaisia merkityksiä tutkittavalle ilmiölle annetaan ja millaisia välineitä tutkimuksessa käytetään. Laadullinen tutkimus on empiiristä, eli aineistolähtöistä. Siinä lähtökohta on, kuinka havaintoaineistoa tarkastellaan ja argumentoidaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 20.)

Argumentointi on sitä tässä opinnäytetyössä, että aineistolähtöisesti, eli induktiivisesti kuvattua aineistoa verrataan teoriaan johtopäätöksissä. Tällöin kiusaamisilmiön kannalta oleellimmat aineiston seikat siirretään teoreettiseen yleisempään tarkastelukehikkoon. Ensin kuvataan aineistolähtöisesti sitä, mitä työntekijät puhuvat kiusaamisesta, kiusaamiseen liittyvistä haasteista ja kiusaamisen ennaltaehkäisystä. Tämän jälkeen aineistoa verrataan sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukemisen käsitteistöön. Tällöin saadaan selville niitä seikkoja, jotka työntekijöiden ryhmäkeskus-

teluissa nousevat esiin ja tukevat lapsen sosiaalista ja emotionaalista kasvua.

6.2 Kohderyhmän kuvaus

Tutkimuksen kohderyhmänä ovat Keravan Kanniston päiväkodin henkilöstön ajatukset arjen työstä ja sen haasteista. Päiväkotia on Keravan kaupungin ylläpitämä yksikkö ja siellä työskentelee yhteensä 21 työntekijää sekä varhaiskasvatusyksikön johtaja, jonka vastuulla on kaksi päiväkotiyksikköä. Päiväkotia täytti juuri 31 vuotta ja on yksi Keravan vanhimmistakin kunnallisista päiväkodeista. Ryhmäkeskusteluissa oli läsnä eri kokoonpanoilla työntekijöitä kaikista eri lapsiryhmistä. Ensimmäisen ryhmäkeskustelun teemana olivat hyvät käytöstavat, ja tässä keskustelussa oli paikalla 12 työntekijää. Toinen ryhmäkeskustelu koski turvallisuuden teemaa, ja tuolloin paikalla oli kuusi työntekijää. Viimeinen keskustelu koski kiusaamisen teemaa. Tällöin keskustelemassa oli seitsemän työntekijää.

Päiväkodissa toimi syksyllä 2010 useita ryhmiä: ryhmäperhepäiväkotia Talitintit, vauvasta kolmen vuoden ikäisten ryhmä Keltasirkut, kolmesta viiteen vuoden ikäisten ryhmä Sinitiaiset, viisi- ja kuusivuotiaiden yhdistetty ryhmä, jossa oli myös esikouluopetusta Viherpeipot, sekä kielellisesti tuettavien lasten ryhmä Punatulkut. Keväällä 2011 päivähoitoyksikkö laajeni yhdellä uudella ryhmällä, eli kuusivuotiaiden ryhmä eriytettiin esiopetusryhmäksi ja viisivuotiaista muodostettiin oma lapsiryhmä. Asiakkaina oli yhteensä 78 lasta vanhempineen kasvatuskumppaneina.

6.3 Aineiston keruu

Opinnäytetyön aineistonkeruun aikana syksyllä 2010 osallistuttiin kolmeen päiväkodin työntekijöiden ryhmäkeskusteluun, jotka oli nimetty pedagogisiksi kahvihetkiksi. Pedagogisten kahvihetkien tarkoituksena oli keskustella koko yksikön työntekijöiden kesken teemoista, joita nousee arjen työstä. Teemat kahvihetkien sisältöihin nousivat työyhteisön jäsenten keskusteluista ennen opinnäytetyön suunnitelman laadintaa. Kaikissa ryhmäkeskusteluissa kerrottiin aluksi, että opiskelijan tutkimustehtävä on kiusaaminen ja sen ennaltaehkäisy päiväkotiympäristössä, jolloin työntekijät tiesivät mikä tutkijaa ensisijaisesti kiinnostaa. Työntekijöiltä kysyttiin kaikilta aluksi, saako ryhmäkeskustelun nauhoittaa ja siihen saatiin heiltä lupa.

Teemoiksi keskusteluihin valittiin työyhteisön kanssa yhteistyössä hyvät käytöstavat, turvallisuus ja kiusaaminen. Lisäksi tutkimusaineiston keruuta varten vierailtiin Vasu-päiväksi kutsutussa koko Keravan kaupungin varhaiskasvattajien tapahtumapäivässä, jossa yksi luentoaiheista oli Haastavat lapset päivähoidossa. Tämän lisäksi tutustuttiin kiusaamisen teemaan kirjallisuuden ja yleisöluennon Kiusaaminen väkivaltaako? avulla.

Tutkimus edustaa fenomenologis-hermeneuttista perinnettä ja sisältää kaksi tasoa. Perustason muodostaa tutkittavan kasvatusyhteisön ja siellä olevien yksilöiden arkielämä ja toisella tasolla tapahtuu itse tutkimus, joka

kohdistuu tähän elämään (Tuomi & Sarajärvi 2009, 35). Tutkimuksen toteutuksessa on toimintatutkimuksellinen ote, jossa ryhmäkeskustelut, eli pedagogiset kahvihetket toimivat tutkijalle työn arjen kuvauksena. Niiden avulla muotoutui käsitys siitä, miten tässä päiväkodissa keskustellaan ja kehitetään varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa.

Aineiston keruun osalta käytettiin menetelmää, jossa osallistuja on havainnoijana (vrt. Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2009, 204). Tällöin tutkitaville tehdään aluksi selväksi, että havainnoija on ryhmässä havaintojen tekijänä. Tämän jälkeen hän pyrkii rakentamaan hyvät suhteet tutkittaviinsa. Hän osallistuu ryhmän toimintaan, mutta tekee tutkittavilleen myös kysymyksiä. Pyrkimyksenä voi olla jokin hyvin rajattu tutkimuskohde tai saada kokonaisvaltainen kuva tutkittavien elämästä. Tässä tutkimuksessa voidaan katsoa olevan toimintatutkimuksellinen ote, jossa aineiston keruu ja analysointi tapahtuvat vähitellen tutkimuksen edetessä. Aineistonkeruuvaiheessa tutkimuksessa päästiin lähemmäs arjen työtä ja tämän työtyköntekijöiden näkemyksiä.

Osallistuvaa havainnointia voidaan kutsua yhdeksi pehmeäksi tutkimusmenetelmäksi. Pehmeä tutkimusmenetelmä voidaan luokitella muun muassa siten, että aineiston hankintamenetelmä on empiirisesti pehmeää, kuten osallistuva havainnointi ja avoimet haastattelut. Pehmeä tutkimus ei ole pelkästään laadullinen vastaan määrällinen tutkimusasetelma. Se on pikemminkin teorioineen, käsitteineen, toimintoineen ja mittauksineen jäykän kaavamaisen tutkimuksen vastakohta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 35.)

Tuomi & Sarajärvi (2009, 82 - 83) kuvaavat osallistuvaa havainnointia osallistavana tutkimusotteena. Tällöin painotetaan yhteisten asioiden hoidon aspektoja tiedon hankinnassa. Siinä arvostetaan ihmisten kokemuksen kautta syntynyttä tietoa ja tavoitellaan yhteistyön prosessien kautta toimintaa. Ajattelu perustuu toimintatutkimukselliseen muutokseen tähtäävään ajatteluun ja psykologiseen totuuteen: ihmistä ei voi opettaa pakolla mutta vuorovaikutuksessa ja yhteistoiminnassa kaikki osapuolet voivat laajentaa omaa ajatteluaan. Päämääränä tässä prosessissa on se, että se jatkuu vaikka tutkija ei enää ole osallistumassa mukana.

Tutkimuksessa kunnioitetaan ja arvostetaan osallistuvia henkilöitä ja uskotaan siihen, että jokaiseen asiaan on olemassa enemmän kuin yksi näkökulma. Yhteinen periaate on myös se, että asiat tulevat parhaiten julki, kun niistä keskustellaan ryhmässä. Tutkija on paikalla oppiakseen, ei opettaakseen ja kehittääkseen. Hän kokoaa ja koordinoi ihmisiltä tulevia ideoita, mutta ei itse toteuta niitä. Tutkijan ensisijainen tavoite on mahdollistaa osallistujien oma oppiminen, joka uskotaan johtavan toimintaan ja sen ylläpitämiseen.

Aineiston keruuvaiheessa tapahtui rajaus, jossa keskitytään kiusaamisen ennaltaehkäisyyn koko ryhmän toimintojen tarkastelun näkökulmasta. Tähän vaikutti erityisesti se, että päiväkodissa lapset toimivat ryhmänsä jäseninä, ja se vaikutti myös työntekijöiden keskustelun sisältöön. Tällöin ei tarkastella vain niitä lapsia, jolla on riski päätyä kiusaajaksi tai kiusatuksi.

Tutkimuksen teoriaosuus ja kiusaamisesta jo tiedetyt seikat helpottavat hahmottamaan kiusaamisen ennaltaehkäisyä paikallisella tasolla. Kiusaaminen on ryhmädynaaminen ilmiö, jolloin sen ennaltaehkäisyssä on oleellista tarkastella lapsiryhmää ja aikuisten ja lasten välistä suhdetta. Näillä kaikilla seikoilla on merkitystä, kun etsitään keinoja ennaltaehkäistä kiusaamista.

6.4 Aineiston analyysi

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston kerääminen ja analysointi tapahtuvat osittain samaan aikaan. Aineiston analysointivaiheessa analyysissä kerätty aineisto hajotetaan käsitteelliseksi osiksi ja järjestetään uudelleen siihen muotoon, että johtopäätökset voidaan irrottaa yksittäisistä henkilöistä, tapahtumista ja lausumista ja siirtää yleiselle käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle. Ennen aineiston analysointivaihetta on aineisto saatettava sellaiseen muotoon, että analysointi on mahdollista. (Metsämuuronen 2001, 51.) Tämä vaihe toteutettiin ryhmäkeskusteluiden nauhoitusten litteroinnin avulla, jonka jälkeen aineistoa lähdettiin tarkastelemaan kiusaamisen ennaltaehkäisyn näkökulmasta käsin.

Aineiston analyysimenetelmä on teoriaohjaava: siinä on teoreettisia yhteyksiä, mutta analyysi ei perustu teoriaan suoraan analyysin edetessä. Tällöin aineistoa analysoidaan ensin aineistolähtöisesti teemoitellen, luokitellen ja sisällön analyysiä hyödyntäen, mutta analyysin loppuvaiheessa aineistoa tarkastellaan teoreettisen valitun materiaalin avulla. Tuomen ja Sarajärven mukaan (2009, 97) tutkimuksen aikana ajatteluprosessia ohjaa usein teoriaohjaavassa analyysissä aineistolähtöisyys ja valmiit mallit, kuten tässä tutkimuksessa sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukeminen ja sen käsitteistö.

Teoriaohjaava analyysi perustuu aineistolähtöiseen päättelyyn, johon tuodaan teoria ohjaamaan lopputulosta. Aineistoa käsitellään ensin siten, että puretaan auki, mitä työntekijät kertovat kiusaamisesta, hyvien käytöstapojen merkityksestä ja turvallisuudesta. Tämän jälkeen tuloksissa tarkastellaan sosiaalista ja emotionaalista kasvun tukemista kiusaamisen ennaltaehkäisyn näkökulmasta katsoen. Aineisto siirretään yleisempään käsitteelliseen muotoon ja tarkastellaan sitä, mitä seikkoja aineistosta löytyy kiusaamisen ennaltaehkäisyn näkökulmaan.

Aineistolähtöisen tutkimuksen sisällön analyysi etenee siten, että ryhmäkeskusteluiden aineisto pelkistetään ja aineistosta karsitaan tutkimuksen kannalta epäolennainen pois. Aineistosta etsitään tutkimuskysymysten kannalta niitä kuvaavia ilmauksia ja ne koodataan aineiston sivun reunaan ja listataan eri konseptille. Aineiston klusteroinnissa, eli ryhmittelyssä, aineistosta koodatut alkuperäisilmaisut käydään läpi ja aineistosta etsitään samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Sisällön analyysissä pyritään siihen, että saadaan aikaan selkeä sanallinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 100 - 110.)

Aineistolähtöisen tutkimuksen tulokset liitetään johtopäätöksissä sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukemisen käsitteistöön. Yläkäsitteiksi muo-

dostuivat itseluottamuksen kasvun tukeminen, sosiaalisen tietoisuuden kasvun tukeminen, itsensä johtamisen taidot, vastuullisen päätöksenteon opettelu ja ihmissuhdetaidot, jotka on esitelty aiemmin opinnäytetyössä osuudessa sosiaaliset ja emotionaaliset taidot kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Tämä tutkimuksen vaihe on abstrahointi, jossa tutkimuksen kannalta erotetaan olennainen tieto ja muodostetaan teoreettisia käsitteitä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 111).

Näin johtopäätöksiin voidaan nostaa keinoja, joilla voidaan vaikuttaa koko lapsiryhmään, kunkin lapsen yksilöllisen persoonan huomioiden. Näin niistä muodostuivat kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinot, joita verrataan aineistoon. Tällöin saadaan käsitteistö, mitä nämä keinot ovat tässä päiväkodissa lapsiryhmien päivittäisissä toiminnoissa kerätyn aineiston mukaan, ja mitä haasteita aineistosta nousee.

7 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella millaisia näkemyksiä varhaiskasvatuksen päiväkodin henkilöstöllä on kiusaamiseen liittyen päiväkodissa. Työntekijät näkevät, että kiusaaminen, turvallisuus ja hyvät käytöstavat linkittyvät toisiinsa, ja tästä syystä näistä teemoista on ollut erittäin hyvä keskustella koko työyhteisön kanssa yhteisesti. Työntekijöiden näkemyksen mukaan kiusaaminen on haasteellinen ilmiö ja samoin se, minkä lapsi kokee kiusaamisena. Kiusaamiseen liittyvässä keskustelussa ja työssä nähdään tärkeänä se, että voidaan perustella ja keskustella vanhempien kanssa avoimesti näistä tilanteista.

Mikä on kiusaamista? Toinen itkee ja toinen sanoo että ole hiljaa. Nämä olisi niitä asioita joita olisi hyvä vanhemmille selittää, että miten me puutumme ja miksi me puutumme. Jonkun kanssa herkemmin... (R1 TT1)

7.1 Kiusaamistilanteet

Tässä luvussa tarkastellaan kiusaamista ja sitä, miten erilaisissa kiusaamiseen liittyvissä tilanteissa toimitaan. Tutkimustulos osoittaa, että päiväkodissa on ollut tilanteita, jotka työntekijät ovat kokeneet lasten välisenä kiusaamisena toisiaan kohtaan. Aineistosta löytyy myös tilanteita, joissa lapset kokevat tulleet kiusatuksi, mutta aikuiset eivät näe tilannetta keskusteluiden jälkeen samoin. Keskusteluissa korostuu useiden eri tilanteiden käsittely siten, että tilanteita viedään eteenpäin ja kaikkien kanta asioihin kuunnellaan. Aidon anteeksipyyntöön merkitys koetaan tärkeänä, samoin se että tilanteiden selvittelyä ei jätetä kesken. Kun joku on kokenut tulleensa kiusatuksi, asia selvitetään loppuun saakka eri tilanteissa. Haasteeksi kiusaamistilanteiden käsittelyssä nousee kasvatuskumppanuus ja vanhempien erilainen suhtautuminen kiusaamistilanteisiin ja niistä keskusteluun. Vaikeimpana puuttumisen kannalta pidetään piilossa tapahtuvia kiusaamistilanteita.

... Voisi ajatella, että on myös näitä tyttöporukoita, tyttöjoukkoja jotka hiljaisesti nurkan takana kiusaa. Se ei ole näkyvästi kuin pojilla... (R3 TT1)

... Tytöt osaa ehkä enemmän sitä henkistä väkivaltaa, sitä sanallista. Pojilla se on enemmän sellaista toiminnallista. (R1 TT1)

Työntekijöiden mukaan kiusaamista ilmenee siten, että toisen puheen virheisiin tartutaan ja lapset saattavat väännellä toisen sanoja. Se voi olla myös sitä, että toisen tekemiä asioita ei arvosteta ja niitä vähätellään. Toisen erilaisuudesta ääneen puhuminen epäreilussa sävyssä koetaan kiusaamisena toista lasta kohtaan. Työntekijät tuovat esiin sen, että kiusaamisessa lapsiryhmä voi helposti lähteä mukaan tähän aikuisista kiusaamiselta vaikuttavaan tilanteeseen. Ryhmän merkitys kiusaamistilanteessa tulee esiin usealla eri tavalla ja erityisesti siten, että joitain tiettyjä lapsia saatetaan suojella ryhmässä herkemmin kuin toisia. Näkyviin kiusaamistilanteisiin puututaan aina välittömästi keskustelemalla, ja aikuisen suuttumus näytetään heti ja aidosti.

...Kun meillä esimerkiksi on noita...jotka eivät osaa lausua sanoja niin kyllä sen huomaa niistä jotka osaa paremmin että alkavat väännellä sanoja. Se on yksi tapa kiusata. Puututaan heti siihen... Että kun sanotaan että on se kiusaaja ja kiusattu, mutta sitten on ne muut. Muissa voisi olla joku joka haluaisi mennä kertomaan mutta ei uskalla, on pelko tulla kiusatuksi. (R1 TT2)

... Nää teki niitä isänpäiväjuttuja ja... tuli tonne noin. Ihan sydäntä särki kun se ... rupesti sille nauramaan... millaisen kuvan sä oikein teit... Mulla rupes ihan todella keittämään. Oikeesti, oon sen verran näitä hoitanut, että menin ja sanoin että nyt ihan totta loppu. Toi tuntuu tosi inhottavalta. (R3 TT1)

... Nyt kun siinä on se ryhmä, on varmaan helppo saada sitten muita mukaan... (R2 TT1)

...Tai pelko että menettää kasvonsa muun porukan silmissä ja ei mahdu mukaan. ...kiusaavat ja joukko suojelee... Ei tule aikuisen tietoon ja sitten on ne lapset jotka kohooa ja tekee niin että aikuisetkin näkee. Niistä helposti kannellaan mutta kaikista ei, vaan palvoo ... kavereita. (R5 TT1)

Päiväkodin henkilöstön mukaan lapset kokevat ja ilmoittavat että heitä kiusataan helposti vapaan leikin tilanteissa, joissa jaetaan leikkiryhmät ja leikkitilat. Nämä leikkitilat ja leikkivälineet neuvotellaan lasten kanssa yhteistyössä. Leikkiin yrittää pyrkiä joku lapsista ilman lupaa ja henkilöstö kuvaa, että ilman lupaa leikkiin pyrkivä lapsi koetaan helposti kiusaajana. Tästä ei aina sinällään aikuisten mielestä ole kyse, vaan lapset saattavat haluta katsella vierestä toisten leikkiä. Pienemmät lapset saattavat kokea

ryhmässä kiusaamisena, kun joku ottaa lelun toisen kädestä. Pienille lapsille harmia aiheuttaa myös se, että ei mahdu mukaan leikkimään ja istumaan lähelle muita.

...On jaettu ne tietyt leikkitilat ja leikkioporukat. Sinne me neekin sitten joku vähän silleen ilman lupaa siihen toisen leikkiin mukaan. Silloin se mielletään helposti että toi tuli tähän kiusaamaan, vaikka se ei liity siihen välttämättä. Tulee siihen viereen vähän kattlemaan... (R3 TT2)

... Tää, että toinen ottaa lelun toiselta. Siitä voi helposti tulla kiusaamistakin jossain vaiheessa, mutta alkuperäinen tarkoitus ei ole kiusata... (R2 TT1)

... Vaikka kun komennat pientä lasta tai tulee iso pettymys. Pitää olla varuillaan koska se pieni lapsi purkaa sen helposti kaveriin. Tosi helposti tönäsee kaverin nurin koska on pettynyt tai suuttunut jostain asiasta. Silloin saa olla aika tarkkana. (R2 TT1)

Työntekijöiden keskustelussa kuvataan tilanteita, joissa vanhemmat ovat kertoneet olevansa huolissaan kiusaamisesta. Toimintatapana näissä tilanteissa käytetään sitä, että tilanteet keskustellaan vanhempien kanssa lävitse, ja tämän jälkeen lapsiryhmässä selvitetään tarkemmin, minkälaisesta tilanteesta on kysymys. Keskustelu etenee siten, että ensin mukana ovat tilanteessa mukana olleet lapset ja sen jälkeen koko lapsiryhmä.

Vanhemmat rupesi puhumaan kotona, että ... kiusaa. Aina on se kiusaamassa. Kun ruvettiin selvittämään ja miettimään mitä se käytännössä oli, että onko se aina ihan oikeasti se, se ei välttämättä ollut ihan niin. Lapsi oli itse ollut jossain tilanteessa ja... oli ollut paikalla, mutta ei se välttämättä kiusaaja ollut. Syyllistettiin, vaikka ei aina todellakaan mukana ollut, vaikka toki monessa olikin. (R3 TT1)

... oli ryhmässä se kiusaamistapaus. Me kyllä käsiteltiin se kaikkien kanssa piirissä, keskusteltiin että mitä kun joku kiusaa mitä se tarkoittaa ja mitä pitää tehdä kun joku kiusaa. Mitä silloin tehdään, mitä lapset voivat silloin tehdä. Me siinä käsiteltiin se. Me puhuttiin. (R1 TT2)

Ilmenee, että välttämättä aina sama, ärsykeherkkä lapsi ei ole tilanteessa se, joka toimii epäreilusti muita kohtaan. Hänet muistetaan helposti tilanteista, koska hän on äänekkäs ja ärsyyntyy tilanteissa helposti. Tilanteissa pyydetään anteeksi ja anteeksi pyytämisessä oleellisena työntekijät pitävät sitä, että lapset pyytävät aidosti anteeksi toisiltaan. Tilannetta ei saa jättää kesken ja anteeksi pyytäminen voi viedä ajallisesti pitkän tovin erilaisissa ristiriitatilanteissa.

...joskus tuntuu, että kun on siinä puhua paasannut ja selittänyt sen oman näkemyksen asiasta. On päästy johonkin yh-

teisymmärrykseen asiasta, niin sit se on vaan et anteeks anteeks... Ei välttämättä aina tiedä onko lapset ihan mieltänyt mitä siinä on tapahtunut. (R3 TT2)

Se on tärkeää, että lapsi oppii syy ja seuraus. Ja että vanhemmilla olisi myös tämä esillä kasvatuksessa. Että lapsille se on selkeää... (R4 TT2)

Että asiat viedään loppuun asti, vaikka se on joskus vaikeeta, ettei jätetä sitä tilannetta kesken... Rajat siirtyy aina kauemmas ja sitten niitä testataan aina uudelleen. (R1 TT2)

Harjoteltiin tässä juuri sitä, kun piti pyytää parhaalta kaverilta anteeksi. Rakensivat junarataa ja toinen rupesi yhtäkkiä ärisemään siitä siltapalasta ... rupesi ihan itkemään. Otin ja sanoin, että sä et lähde ennen kuin olet pyytänyt anteeksi. Me melkein tunti istuttiin siinä sylikkään, se oli kyllä tosi pitkään. (R1 TT1)

Keskustelu jatkuu vanhempien kanssa tämän jälkeen, ja tilanteista kerrotaan vanhemmille lasten yhteisesti kertoma versio tapahtumista. Tällöin etsitään yhteistä ymmärrystä tapahtuneista tilanteista. Tilanteissa toimitaan aina samalla tavalla. Vanhemmat suhtautuvat eri tavoin keskusteluihin: osa vanhemmista etsii syyllistä tapahtumiin ja osa toteaa, ettei kiusaamista ehkä olekaan. Tärkeänä pidetään sitä, että tilanteet käsitellään yhteisesti ja ollaan samoilla linjoilla vanhempien kanssa. Oleellista on, että lapsi tietää aikuisten todella tarkoittavan mitä sanotaan.

Riippuu vanhemmasta... syyllistävän asenteen... Otin aina ja muutkin sen tavan että kerropa nyt se tapaus... sitten kerrottiin meidän silmin se tapaus ja monta kertaa oli että aha, vanhempi oli sitä mieltä, että ehkä se ei sittenkään ollutkaan kiusaamista... (R3 TT1)

Se että lapsi lukee kasvoja. Siellä ei saa olla mitään pilkettä, sellasta että voi ajatella ettei tämä ole niin vakavaa. Ei niissä tilanteissa kun ollaan. (R4 TT2)

Ei voi laittaa vähätellen eikä vitsiksi. ... että taasko vähän potkasit tai jotain tällaista. Hymyilee ja puhuu vaikka just olis tapahtunut jotain... (R2 TT2)

Eräs työntekijöistä kuvaa, että lapset kiusaavat ja kokevat tulleen kiusatuksi enimmäkseen ikätasoiensa ryhmän jäsenten taholta.

Mielestäni se on ikätasoinen, harvoin viisivuotias on kolmivuotiaan kimpussa tai päinvastoin. Vaan viisivuotias vastaan viisivuotias ja kolmivuotiaat keskenään. Luulen, että ... paljon sellaista ryhmän kunkun etsimistä kun oli tasavahvoja lapsia ja piti löytää se oma paikka siellä. Tiettyjen välillä oli

sellaista paikan etsimistä, kuka on meidän ryhmän kingi ...
(R3 TT1)

Kiusaamiseen puuttumisessa nähdään tärkeänä, että erilaisilla teoilla on syy ja seuraus ja vanhempien kanssa on yhtenäiset tavat toimia. Tärkeinä pidetään selkeitä rajoja, joista pidetään eri tilanteissa kiinni. Tämä vaatii työntekijöiltä herkkyyttä huomata, milloin lapset tarvitsevat apua tilanteiden ratkomisessa ja milloin lapset pystyvät selvittämään niitä itse. Työntekijät korostavat, että lasten rohkaiseminen kertomaan kiusaamisesta ennaltaehkäisee kiusaamistilanteiden toistumista parhaiten.

Meidän pitää olla hirveen herkkiä ja havaita koko ajan, olla silmä ja korva tarkkana ja kuulla mitä lapset tekee. Se sanallinen kiusaaminen on jopa pahempaa kuin se, että tönäset.
(R1 TT1)

... että kiusattua saataisiin rohkaistua että sanohan takaisin.
(R5 TT1)

... aina pitää uskaltaa tulla kertomaan aikuisille ja jos ei uskalla tulla yksin niin tulee sitten ainakin jonkun kaverin kanssa. Että asia tulisi kuuluville. (R3 TT2)

Eräs työntekijöistä tuo esiin, että itsetunnolla on suuri merkitys kiusaamisessa ja kiusaajalla on heikko itsetunto. Itsetunnolla on erittäin suuri merkitys sikäläkin, että silloin ei alistu kiusatun rooliin vaan uskaltaa kertoa kotona ja päiväkodissa kun kiusataan.

...Niin, kai se itsetunto näkyy sillä kiusaamisella ja alistamisella. Ja sekin, että on vahva lapsi, että jos on kiusattu niin uskaltaa tuoda sen esiin vanhemmille ja kertoo ... Jos on vahva itsetunto, niin ehkä susta ei niin helposti tule kiusaajaa. Silti lapsessa voi ilmetä jossain porukassa jotain, mutta vahvuuttahan se lapsen luonne vaatii. Vaikka olisit vahvakin lapsi, niin ei sin tarvitse mennä kiusaamaan tai muuta. (R5 TT1)

Työntekijät eivät ole huolissaan niistä lapsista, jotka aiheuttavat keskustelua kiusaamisesta ja erilaisista haastavista tilanteista päiväkotiympäristössä. Heidän näkemyksensä on, että päiväkodissa on selkeät rajat ja toimintatavat ja lapset tietävät, mitä heiltä odotetaan. Se on jo sinällään vähentänyt lasten kohdalla epäsuotuisaa käytöstä. Heitä huolestuttaa se, miten nämä lapset toimivat siirtyessään päiväkodista kouluun ja muihin ympäristöihin.

Tietysti puututaan ja yritetään jokainen ... omalla tavallaan ja kerrotaan vanhemmille. Ei me voida poistaa niin kuin kerroin siitä... Se voi jatkua tämänkin ... kohdalla että se on kiusaaja, ei kiusattu. (R1 TT2)

... Sieltä nousee se tietty ... joka on se kiusaaja ... tietää että ne raamit on täällä päiväkodissa ja säännöt nämä. Sitten kun

... menee kouluun, niin se jatkuu myös siellä. Se ei katkea vaikka kuinka aikuisten kanssa keskustellaan asiasta ja lasten kanssa ja viedään eteenpäin. (R1 TT2)

...Ei koulussa ole enää niin ohjattua. Aikoinaan ja myöhemmin, on muuttunut. Pihalla tapahtui vaikka mitä ja sai selvitellä. (R4 TT1)

7.2 Kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinot

Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä nähdään tärkeänä se, että lapsia saadaan rohkaistua kertomaan kiusaamisesta. Tällä voidaan vähentää kiusaamisen jatkumista ja toistumista. Kun joku tulee kiusatuksi, on oleellista, että kiusaaja pyytää aidosti anteeksi tehtyään väärin toista kohtaan. Koko ryhmän kannustaminen kertomaan aikuisille eri tilanteista nähdään parhaana mahdollisuutena ohjata lapsia oikeanlaiseen käyttäytymiseen toista kohtaan.

...se, että kiusattua saataisiin rohkaistua, että sanohan takaisin. (R5 TT1)

Se, että pitää uskaltaa tulla kertomaan aikuisille ja jos ei uskalla tulla yksin niin tulee sitten ainakin jonkun kaverin kanssa. Että asia tulisi kuuluville. (R3 TT2)

Parhaana keinona siihen, että kiusaaminen loppuu, nähdään koko lapsiryhmän ja kiusatun rohkaisemista puuttumaan ja sanomaan takaisin. Se nähdään vielä oleellisempänä kuin aikuisen puuttumisen kiusaamistilanteisiin. Tämä katkaisee kiusaamisen kierteen parhaiten ja kiusaamisesta ei tule toistuvaa.

...Että jos lapsi uskaltaa sanoa toiselle, siis kiusattu sanoo tiukasti takaisin. Niin se olisi parempi juttu kuin että aikuiset puuttuu siihen. Sanoo että älä sinä kiusaa. (R2 TT3)

...Joku muu lapsi sanoo että lopeta niin se tehoaa varmasti paremmin. (R5 TT1)

...kun se tulee niin kun samalta tasolta. (R1 TT2)

...voi jatkaa kunnes tulee joku joka antaa takaisin. (R1 TT1)

Tärkeänä pidetään sitä, että lapsille puhutaan, kerrotaan ja heitä ohjataan erilaisien ihmisten olemassaoloon ja kohtaamiseen. Tässä työntekijät näkevät, että perheen ja vanhempien rooli on erittäin merkityksellinen. Heidän mielipiteensä on, että vanhempien asenteet välittyvät päiväkotiympäristöön ja lapsen muihin ympäristöihin. Päiväkodissa lapsia ohjataan näissä tilanteissa, kun kohdataan erilaisuutta. Ohjaaminen tapahtuu puhumalla ja puuttumalla epäeettiseen käyttäytymiseen asettamalla rajoja.

...Se että puhuit niille, että niitä ei sivuutettu vaan. Voisi ajatella, että sullakin on joku ennakkoasenne ja suakin pelottaa se tilanne. Mutta kun suhtaudut siihen luontevasti, niin kylähän se lapsikin suhtautuu niin... Välittyy se perheen kuva ja kulttuuri että miten toisia kohdellaan. (R5 TT1)

...itse puhuin että siellä on erilaisia ihmisiä... Ne voi olla aikuisen kokoisia niin ne voi olla vähän kuin pieniä lapsia... Siinä saatiin hyvä keskustelu lasten kanssa aikaiseksi. Että miksi ne puhuu tolleen ja et miksi... (R3 TT2)

...Että kerrotaan lapselle oikeasta ja väärästä käyttäytymisestä. (R4 TT2)

Työntekijät pohtivat yhdessä sitä, miten erilaiset lapset saadaan leikkimään yhdessä. Miten hiljaisetkin lapset saadaan leikkimään toisten kanssa? Keskustelulla lasten kanssa nähdään olevan merkitystä ja sillä, että koetetaan saada lapsi näkemään, miltä tuntuu olla yksin jos ei haluaisi näin. Aikuinen voi tulla mukaan hiljaisemman lapsen tueksi leikkimään, jolloin lapset mahtuvat paremmin samaan leikkiin.

...vedota lapsen tunteisiin, että miltä sinusta tuntuu kun olet yksin se joka jää leikin ulkopuolelle. (R1 TT1)

...Menee siihen itse jonkun... siitä parhaasta parista toisen ja sen jota tönittää kanssa leikkimään niin kyllähän ne leikkii. (R2 TT1)

...ei anna aina niiden parhaiden, vaikka se on ihana leikkiä niiden parhaiden kavereiden kanssa. Jakaa lapsia, että leiki sä välillä ton kanssa että nyt tehdäänkin näin. ... sanoo, että en leiki sun kanssa. Sitten sanon, että sitten leikit yksin, ei auta muu. (R5 TT1)

Leikin pitkäkestoisuutta pidetään arvossa. Toisaalta, vaikka leikki ei tiettyjen lasten kanssa kestä yhtä kauan kuin toisten, on hyvä saada eri lapset leikkimään yhdessä erilaisissa kokoonpanoissa. Eri lasten leikkiä voidaan tukea jakamalla leikkitiloja ja välineitä toisinaan niin, että aikuiset määrittävät leikkijät. Voidaan myös sopia tietty aika, jonka lapset leikkivät samassa tilassa saman toverin kanssa keskenään. Leikin arvostaminen vaatii myös herkkyyttä huomata, milloin aikuisen on hyvä pysyä mahdollisimman huomaamattomassa roolissa, kun lasten oma leikki on käynnissä.

Leikki tärkeintä, ohjattuja tuokioita voi olla, mutta ei ne ole millään pääasia. (R1 TT1)

...kuvat, vaikka neljä lasta mahtuu leikkiin .... sitten lapset meni vähän väkisinkin sekaisin. (R2 TT3)

...käytetty sitä, että aikuinen on laittanut nimen valmiiksi leikkeihin ja silloin se sekoittuu. Joutuu miettimään, että ke-

nen kanssa leikin tänään. ...niin monia tilanteita joissa ei ole päivän aikana läsnä ja jos menee niihin, se leikki muuttuu täysin. (R5 TT1)

...voi olla lyhytkestoista. (R4 TT1)

Sitten aina välillä koettaa katsoa kellosta, että nyt kun tuo viisari on siinä kohdassa, niin sitten vasta saa lopettaa. (R1 TT1)

Odottamaan oppiminen nähdään tärkeänä osana päiväkodissa tapahtuvaa arjen toimintaa. Työntekijät näkevät, että odottamaan oppimisella on lapsen kehitykselle oleellinen merkitys, ja taitoa harjoitellaan erilaisissa arjen tilanteissa leikin pitkäkestoisuuden tukemisen lisäksi. Sen koetaan rauhoittavan lasta.

... huomasin, kun on hirveä kiire, saaks tuoda... Sanoin, että ei, kukaan ei saa tuoda. Meni kaksi minuuttia ja sen jälkeen yksi jos toinenkin sanoi, että voisin oikeastaan ottaa lisää... (R5 TT1)

...Vuoron odottamisen harjoittelu. Pienetkin pystyy sitä pikkuhiljaa harjoittelemaan. Odotetaan näet, ei tietysti ruokapöydässä mahdottomia aikoja mutta. (R4 TT2)

Työntekijöiden kokemuksen mukaan on tärkeää, että lapsi oppii käsittelemään pettymyksiä. On tärkeää, että vanhemmat uskaltavat olla vanhempia ja lapset oppivat sietämään sitä, että elämään kuuluu pettymyksiä, sillä muuten lapsi ei koe turvallisuuden tunnetta. Työntekijät arvostavat vanhempia, jotka uskaltavat päiväkodissakin osoittaa lapselle tuonti- ja hakutilanteissa olevansa lasten auktoriteetteja ja uskaltavat asettaa rajoja myös työntekijöiden nähden.

...jos toinen kaveri saa ja meillä ei, niin niillä on niiden perheen säännöt ja meillä meidän... Olen tällainen vanhempi ja teen päätökset sen mukaisesti. (R5 TT1)

Sieltä tulee juuri se pettymyksen sietäminen mikä auttaa sun käytöstavoissa ja kaikissa. Jos ei ole pettymyksiä, ei ole sietokykyä. (R4 TT2)

... Sellainen vanhempi joka uskaltaa olla vanhempi meidän silmien edessä, vaikka napata lapsi kainaloon ja sanoa että moro, nähdään ja katsotaan huomenna uudestaan. Se on vanhempi kun me katsotaan että ei tarvitse olla huolissaan... Pystyy sanomaan että ei. (R1 TT1)

Jos lapsi ei koe pettymyksiä ei se opi niitä myöskään käsittelemään. Ei opi itsehillintää. (R5 TT1)

Työntekijät näkevät, että hyvillä käytöstavoilla on suuri merkitys lapselle kokonaisvaltaisesti. Hyvät käytöstavat ovat oleellisia myös siksi, että niillä on työntekijöiden mielestä merkitystä kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Hyvien käytöstapojen opettaminen lähtee kotoa, mutta myös päiväkodissa voidaan harjoitella taitoja arkisissa tilanteissa. Arjen rutiinit tuovat lapselle myös perusturvaa, ja tämä auttaa lasta toimimaan erilaisissa tilanteissa oikealla tavalla. Hyvien käytöstapojen opettaminen lähtee päiväkodissa siitä, että ottaa aikuisena ne tietoisesti osaksi omaa arjen työskentelyotetta.

...aamupiirissä olen huomannut tänä syksynä että otan erikseen jokaista ja kiitän, että kiitos tästä meidän yhteisestä aamupiiristä. Ei niin että lapset kiittävät minua enkä minä lapsia vaan kiitetään yhdessäoloa. Samoin ruokaillessa ei mitään maitoa vaan saisinko maitoa kiitos. Hyviin käytöstapoihin kuuluisi että opetettaisiin, oltaisiin lasten kanssa yhdessä ja opeteltaisiin yhdessäoloon, että lapsi kokisi kaverin positiivisena. Sekin auttaa siihen että meillä olisi yhteisiä hauskoja hetkiä ja lapset olisi kavereita. He ei varmaan niin paljon kiusaa kun heillä on yhteinen kavaruussuhde... Koostuu monista pienistä asioista. (R4 TT2)

...kun meillä päiväkodissa vaan on sellaiset tavat että tietyissä tilanteissa pyydät anteeksi, kuuluu pyytää leipää tai maitoa, kiittää, sanoa ole hyvä... Sellaista käytännön tasolla tapahtuvaa. Vaatii itseltä sellaista muistamista ja että ne on siellä jotenkin. (R1 TT1)

Hyviin käytöstapoihin kuuluu työkasvatus, johon lapset eivät työntekijöiden mukaan välttämättä saa mallia yhtä paljon kotoa kuin muutama vuosikymmen sitten. Työntekijät tuovat esiin sen, että nykyisin päiväkodissaakaan ei ole enää yhtä paljon työkasvatusta kuin ennen, sillä lainsäädäntö estää esimerkiksi ruuan valmistuksen lapsilta. Työkasvatuksella nähdään olevan merkitystä sille, miten lapsi oppii ottamaan toisia huomioon ja kiittämään saamastaan avusta.

...työkasvatus, liittyy mielestäni hyviin tapoihin. Sitä ei ole tai on hyvin vähän. Sitä on muuten päiväkodissakin vähän tätä nykyä. Se on esimerkiksi sitä, että eskari-ikäinen lapsi voi hyvin pyyhkiä pöydät, järjestää tavarat. Samalla siinä kaverin tavarat tänään, ja toinen kaveri toisena päivänä. (R4 TT2)

... Lapset, tai siis monet lapset, pääsee paljon vähemmän osallistumaan arjen töihin kuin ennen. (R2 TT1)

Työkasvatus kuuluu ... samoin tapakasvatus ... meidän työhön. Lähtee sieltä ihan pieniltä ja kantaa hedelmää ihan sinne isoihin asti, vaikka vanhemmat ei sitä tekisikään. (R1 TT1)

Turvallisuus nähdään erityisesti arjen rutiineina, jotka auttavat lasta rauhoittumaan. Siihen kuuluu päiväkotipäivän erilaiset käytännön tilanteet ja

selkeä päivärytmi. Turvallisuuteen kuuluu myös kasvatuskumppanuus, ja sen rakentuminen alkuvaiheessa nähdään todella tärkeänä asiana. Tämä vaatii työntekijältä herkkyyttä havaita, milloin vanhemmalla on jotain mielessään. Turvallisuuden tunne muotoutuu vanhempien ja työntekijöiden sekä lasten välille arkisissa kohtaamisissa. Tähän tarvitaan rauhallisia hetkiä kohtaamiselle ja kykyä pysähtyä kuulemaan vanhempia. Kun kasvatuskumppanuuteen sisältyvä luottamus saavutetaan vanhempien kanssa, on helpompi keskustella myös kasvatuksen pulmista ja mieltä askarruttavista asioista yhdessä.

...olemaan niin tuhattaitureita ja huomaamaan kaikki vanhempien olot ja luoda turvallisuutta siinä alussa... Sen jälkeenhän on helppo toimia kun ollaan tuttuja ja on turvallista... (TT7)

... aika vaativa osa teillä pienillä siinä kohtaa... luodaan se turvallisuus että päivähoito onkin ihan turvallinen ja aikuiset on ihan turvallisia. (R5 TT1)

... käytännössähän se voi tapahtua missä vaan, se huolen puheeksi otto kun se tilanne tulee... Riippuu siitä, että missä kohtaa vanhempi voi tuoda sen julki, että on huolissaan jostain. Se voi tulla vaikka tuolla pihalla. (R3 TT1)

Kasvatuskumppanuudessa turvallisuuteen kuuluu, että lapsen siirtyessä ryhmästä toiseen sallitaan vanhemmille mahdollisuus olla huolissaan. Työntekijän ammatillisuus on sitä, että ei lähdetä kisaamaan vanhempien tai lasten suosiosta. Sallitaan vanhemmille ja lapsille huolestuminen ja pelko, ja annetaan heille oikeus kertoa mieltä huolestuttavista asioista. Pienten puolella tämä tarkoittaa sitä, että sallitaan erityisesti eroahdistus ja hyväksytään, että muutoksiin sopeutuminen voi viedä lapselta ajallisesti pitkään. Isommalla lapsella haasteet liittyvät työntekijöiden kuvaamana kavereihin ja ryhmään sopeutumiseen. Näistä seikoista voidaan keskustella lasten ja vanhempien kanssa helposti, kun kasvatuskumppanuus on rakentunut vuosien saatossa turvalliseksi suhteeksi.

Siinä astuu juuri se meidän ammatillisuus esiin, että ammatillisuus pitää löytyä, ettei kisata kenenkään huomiosta. Se ei ole meidän ammatillisuutta eikä tarkoitus. (R5 TT1)

... tärkeätä, että mitä me luvataan vanhemmille, että jos maalailtaan kauheen kaunis ja simppei kuva. Kuitenkin on mahdollista että lapsi reagoi.. (R3 TT1)

... sen salliminen ja sanoittaminen että se on ok ja sua voi ahdistaa ... tulee sieltä että sallitaan vanhemmille ne kokemukset ja tietysti myös lapselle... mitä isommaksi tullaan niin sitten ei enää olekaan ne asiat niin tärkeitä... Ne on ne eri asiat mistä eri ikäisille lapsille tulee ne tärkeät asiat. (TT7)

...pitäisi kyetä siihen, että ei tueta sitä vanhempien että voi vitsi kun sun lapsi on reipas... On niin luonnollinen reaktio pienen lapsen ja isommankin kohdalla ikävöidä ja osoittaa... (R5 TT1)

7.3 Kiusaamisen ennaltaehkäisyn haasteet

Haasteena kiusaamisen ennaltaehkäisyssä työntekijät näkevät sen, miten saataisiin luotua ilmapiiri, jossa kaikki kiusaamistilanteet tulisivat aikuisten tietoon. Ryhmän merkitys korostuu siten, että toisista lapsista kerrotaan aikuisille helpommin ja toisten lasten tekemisistä ei tulla kovin herkästi kertomaan.

Että kun sanotaan että on se kiusaaja ja kiusattu, mutta sitten on ne muut. Siellä muissa voisi olla joku joka haluaisi mennä kertomaan mutta ei uskalla, on pelko tulla kiusatuksi. (R1 TT2)

Pelko, että menettää kasvonsa sen muun porukan silmissä ja ei mahdu mukaan porukkaan. (R5 TT1)

...Osaavat tehdä tosi paljon kiusaa ja joukko suojelee... Ei tule aikuisten tietoon ja sitten taas on ne lapset jotka sieltä selkeästi kohoo ja tekee sitä pahaa niin että aikuisesti näkee. Niistä helposti kannellaan mutta kaikista ei mun mielestä edes kannella vaan palvotaan herkästi niitä kavereita. (R5 TT1)

Yksi työntekijöistä näkee haasteena sen, miten perheessä puhutaan erilaisuudesta, sillä se välittyy lapsen käytökseen päiväkodissa ja muissa ympäristöissä. Esiin nousee myös se, että erilaisuutta ei kohdata välttämättä perheissä enää niin helposti. Perhe-elämän ja työelämän tasapainottelu on kiireistä ja perheet eivät välttämättä käy paikoissa, joissa erilaisuutta kohdaisi helpommin.

...Onko se sitten niin, että perheissä ei sitä erilaisuutta hyväksytä...Tuli sellanen, että tuleeko se perheestä, että sanotaan siellä jotain. (R5 TT1)

...Tuntuu monesti, että vaikka perheet näkee jotain erilaisuutta, siitä ei puhuta. Vanhemmat ei puhu sellaisista asioista. (R5 TT1)

Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä hyvien käytösten merkitys nähdään tärkeänä, mutta haasteeksi nousevat nykyelämän kiire ja tiukat aikataulut. Tällä katsotaan olevan merkitystä lapselle sikäli, että hän ei saa luontaisesti ohjausta hyviin käytösten ja mallia, miten eri tilanteissa tulisi toimia. Työntekijät korostavat, että vanhempien läsnäolo erilaisissa arjen tilanteissa tukee lapsen kehitystä ja hyvien käytösten kehittymistä suhteessa muihin ihmisiin.

Yhteisöllisyys... Ennen käytiin kylässä, ei käydä enää. Men-
tiin ja lapsille sanottiin että nyt käyttäydyt niin ja niin, annet-
tiin ohjeet... Lapsi oppi ennen kaikkea aika paljon kun oltiin
yhdessä ja tehtiin. (R4 TT3)

...kun menee johonkin lentokoneeseen, ravintolaan, erityis-
paikkoihin. Hyppää äärimmäisen helposti se, että.. toi lapsi
osaa käyttäytyä. Ennen ei ollut niin... Tavallaan että opetel-
laan käymään paikoissa joissa on osattava käyttäytyä, mutta
käydään sitten muuallakin. (R5 TT1)

Ei esimerkiksi kuljeta busseilla tai junilla vaan aina autolla
paikasta a paikkaan b. (R2 TT2)

... kiinni siitä, mikä perheelle on tärkeää ja mikä ei... Lapsi
on ollut monessa mukana ja nähnyt miten jossain tietyissä ti-
lanteissa käyttäytyään. (R1 TT1)

Lasten yhteisiin pitkäkestoisiin leikkeihin liittyy työntekijöiden puheissa
rauha ja rauhallinen ympäristö, joka tukee lapsen kykyä pysähtyä ja olla
toverin kanssa. Työntekijät kokevat, että monet nykyisistä leluista ovat tur-
han valmiita ja leikkivät itsekseen. Osa haasteista liittyy mediaan, josta
lapset saavat turhan varhain vaikutteita. Nykyisen elämän kiire koetaan si-
ten, että lapsilla ei välttämättä ole kykyä heittäytyä pitkäkestoiseen leik-
kiin. Työntekijöille on tärkeää, että lapset arvostavat leluja ja niitä ei koh-
della huonosti, ja tällä katsotaan olevan merkitystä sille, miten lapsi muu-
toinkin kokee ja arvostaa asioita.

Lelut on valmiita, ei tarvitse ajatella mitään kun ne leikkii it-
sekseen. (R2 TT1)

Tavara ja mediakeskeisyys tullut tosi voimakkaasti. Tietoko-
nepeleissä niitä k 18 pelejä... ...Asioita on oikeesti miljoo-
na, jotka pitää sulkea lasten maailmasta pois, ne pitää sieltä
sulkea pois. (R5 TT1)

Kaikki häly on lisääntynyt. Kaikki radio ja kaikki. (R4 TT1)

... Sanonut että TV:stä ei hirveästi tule mitään kuuden jäl-
keen mitä lapsen pitäisi katsoa. (R1 TT1)

Työntekijöiden kuvauksissa kiusaamisen ennaltaehkäisyn suurimmat haas-
teet liittyvät kasvatuskumppanuuteen. Vanhempien oma elämäntilanne voi
olla hankala esimerkiksi avioerokiistassa. Vanhemmat voivat olla kyvyt-
tömiä käsittelemään tilanteita rakentavalla tavalla, tai he eivät osaa asettaa
rajoja lapsille oikealla tavalla. Perheessä voi työntekijöiden näkökulmasta
katsoen olla ongelmia, joihin tarvitaan ja saadaan muuta tukea. Tällöin
päiväkodin rooli on pitää ensisijaisesti huolta lapsen turvallisuudesta arkipäi-
västä. Työntekijöiltä tämä vaatii ymmärrystä ja uskallusta käyttää koko
työyhteisön ja esimiehen tukea hyväksi näissä haastavissa tilanteissa. Se
vaatii myös sitä, että asioista pitää kyetä rehellisesti ja perustellen puhu-

maan vanhempien kanssa ristiriitatilanteissa. Työntekijän täytyy kyetä haastavassa tilanteessa rajaamaan oma työnsä ja perustella se myös vanhemmalle.

...On paljon mielenterveysongelmia, alkoholia, missäs ne on? Täällä ne on meidän asiakasperheissä. ... nimenomaan että ... on oikeus sanoa, että raja menee tässä, tähän asti voidaan tulla. Puhutaan lapsen hyvinvointiin liittyvistä asioista, ja perheen asiat niiltä osin kun ne liittyy lapsen hyvinvointiin... Jos ongelmia ohjataan eteenpäin ... Nuorempana kantoi mukanaan asioita, että apua... (TT7)

... Jouduin hyvin tarkkaan rajaamaan, että hoisin vain ne tietyt jutut. Sekin että me ei lähdetä siihen hyvään tunteeseen että mä hoidan ... Itsestä kiinni että hakee apua. Siinä on ne työkaverit ja johtaja ... (R5 TT1)

Työntekijät kertovat, että vanhemmat saattavat ottaa asioita hyvin eri tavoin vastaan, kun erilaisista arkipäivän tilanteista keskustellaan heidän kanssaan. Varhainen puuttuminen tilanteisiin tarkoittaa toisinaan, että asioista joudutaan keskustelemaan useaan otteeseen ja herättelemään vanhempia. Työntekijöiltä vaaditaan myös rohkeutta ja sinnikkyyttä asioiden eteenpäin viemiseksi.

... Täytyy kysyä vaan monta kertaa uudelleen. Eikä siihen tarvitse olla mitään vastausta heti että se johtuu niinku tästä. Vaan että ootko miettinyt kun se vaan jatkuu edelleen, mikä se nyt sitten onkin. Täytyy herätellä... (R2 TT1)

Sinnikkäästi viedään eteenpäin, että me hoidetaan tää juttu, asia niin pitkään että tämä asia hoituu ... Hyvä että on sitä rohkeutta ja että kuulee. (TT7)

Toisinaan vaan ei mitään tapahdu vaikka kuinka monta kertaa sanoisit ... (R1 TT1)

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimustulos osoittaa, että päiväkodissa on ollut kiusaamistilanteita. Näitä tilanteita on ollut sekä siten, että työntekijät ovat kokeneet lapsen tulleen kiusatuksi, vanhemmat ovat tuoneet esiin lapsen kertoneen kiusaamisesta ja lapsi on itse ilmaissut että häntä kiusataan. Työntekijät tässä päiväkodissa uskaltavat aidosti myöntää, että kiusaamistilanteita on ollut ja niitä on aina selvitetty keskusteluiden avulla eteenpäin. Helpoimmin kiusaamiselta vaikuttava tilanne syntyy vapaan leikin aikana. Vaikeimpana työntekijät kokevat puuttumisen kannalta piilossa tapahtuvan kiusaamisen, josta ei kukaan lapsiryhmän jäsen tule kertomaan aikuisille. Näiltä osin tutkimustulos on samankaltainen kuin Kirveen ja Stoorgrennerin (2010a) tekemä laajempi tutkimus.

Työntekijöiden näkökulma on, että yksittäinen tekokin voi loukata ja toisia lapsia täytyy ohjata ja olla herkkänä enemmän kuin toisten lasten kohdalla. Kun työntekijät ovat itse kokeneet, että joku lapsista kiusaa toista, siihen on puututtu välittömästi. Suuttumuksen näyttäminen ja aidon anteeksipyyttämisen merkitys nähdään tärkeänä. Vanhemmat ovat tuoneet esiin tilanteita, joissa lapsi on kotona kertonut tuleensa kiusatuksi päiväkodissa. Tällöin työntekijät ovat keskustelleet ensin vanhempien kanssa, sitten kiusaamistilanteissa olleiden lasten kanssa ja lopuksi koko lapsiryhmän kanssa. Tämän jälkeen vanhemmille on kerrottu yhteinen lasten näkemys näistä tilanteista.

Vanhempien suhtautuminen tilanteisiin on vaihdellut: osa vanhemmista on kokenut, ettei kiusaamista ehkä olekaan, ja osa on ottanut syyllistävän asenteen. Näiltä osin voidaan todeta myös, että tutkimustulos on linjassa Kirveen ja Stoorgrennerin (2010a) tekemän tutkimuksen kanssa. Vanhemmat ovat työntekijöitä epätietoisempia siitä, mikä on kiusaamista ja miten siihen tulisi rakentavalla tavalla suhtautua.

Päiväkodissa on selkeä toimintatapa, jolla kiusaamistilanteisiin puututaan. Strukturoidulla tavalla (vrt. Kiva-koulu 2010) kiusaamisen ennaltaehkäisyn menetelmissä, voidaan saavuttaa parhaita tuloksia kiusaamisen kitkemiseksi lapsiryhmissä. Se on eettisesti kestävä tapa, sillä koko lapsiryhmä otetaan keskusteluihin mukaan. Tällöin lapsille on selvää, että vastaavaa käyttäytymistä ei suvaita eikä hyväksytä tässä lapsiryhmässä ja päiväkodissa.

Työntekijät näkevät oleellisena kiusaamisen vastaisessa työssä sen, että kiusattu lapsi ja muut lapsiryhmän jäsenet tulevat kertomaan, mikäli kiusaamista esiintyy. Tämä on kiusaamisilmiöön vaikuttamista sekä ryhmä- että yksilönäkökulmasta. Lapset harjoittelevat kuvaamaan ja kertomaan tilanteista ja omista tunteistaan tilanteisiin liittyen. Aikuiset ilmaisevat, että haluavat olla tietoisia ja auttaa lapsia selvittämään ristiriitatilanteita. Kiusaamisesta keskustellaan ja on selvää, että siitä kertomista arvostetaan aikuisten keskuudessa. Tällöin päästään puuttumaan tilanteisiin tehokkaasti.

Toinen tärkeä seikka kiusaamisen lopettamisessa on se, että lapsiryhmän jäsenet oppivat sanomaan kiusaamistilanteessa että ei. Tämä on sosiaalipedagogisesti tarkasteltuna kestävä tapa, jossa lapset oppivat yhteisössä toimiessaan luomaan oikeanlaisia ryhmänormeja. Työntekijät ovat ymmärtäneet ryhmän merkityksen lapsen sosiaalisen kasvun perustana ja hyödyntävät tilanteita tunnekasvatuksen perustana. He vetoavat lasten tunteisiin ja pyrkivät löytämään yhteisesti ymmärryksen tapahtuneista tilanteista ensin asianosaisten ja sitten kaikkien lapsiryhmän jäsenten kesken. Lapsia ohjataan eettiseen toisen kohteluun rohkaisemalla sanomaan ryhmässä takaisin jos joku toimii epäreilusti toista kohtaan.

Kiusaamisen ennaltaehkäisyn haaste päiväkotiryhmässä on siinä, että joistain lapsista kannellaan helpommin kuin toisista. Toiset lapsista tekevät näkyvästi pahaa ja saavat siitä palautetta. Toisista lapsista ryhmän jäsenet eivät tule kovin herkästi kertomaan, ja työntekijät kokevat, että kyseessä voi olla pelko tai halu miellyttää eli palvoa toista lasta. Tämä kuvaus vas-

taa Hamaruksen (2008, 28 - 33) määritelmää kiusaamiseen liittyvänä ryhmädynaamisena ilmiönä. Kun joku tulee kiusatuksi, muut ovat välttyneet valinnalta, mutta aktiivinen kiusaamisen vastarinta saattaisi kääntää kiusaajan huomion puuttujaa kohtaan.

Haasteena kiusaamistilanteiden käsittelyssä nähdään vanhempien erilainen suhtautuminen kiusaamistilanteisiin. Suurimmat ennaltaehkäisyyn haasteet liittyvät kuitenkin vielä syvempään kasvatuskumppanuuteen ja yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kiire ja perheiden vähentynyt yhteinen aika, media ja yhteisöllisyyden vähentyminen ovat niitä seikkoja, jotka vaikuttavat työntekijöiden näkökulmasta katsoen kiusaamisen ennaltaehkäisyyn.

Osassa perheitä on monia ongelmia, joihin yksin päiväkoti ei voi vastata sosiaalipalvelulliselta näkökannalta käsin. Lapsen arjen pysyvyys ja jatkuvuus auttavat lasta kehittymään suhteessa muihin ikätovereihin ja aikuisiin päiväkotipäivän aikana vrt. sosiokonstruktivismi, mutta huolena nähdään siirtyminen kouluun ja muihin ympäristöihin päiväkodin ulkopuolella. Haastavan temperamentin lapset hyötyvät erityisesti näistä selkeistä rajoista ja toimintatavoista, mutta huolena on kuinka heitä ohjataan muissa ympäristöissä.

Seuraavaksi on koottu taulukko teoreettisen materiaalin pohjalta, johon on lisätty aineistosta nousseet tärkeimmät johtopäätökset, joilla voidaan katsoa olevan merkitystä kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Taulukon pääotsikot ja sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukemisen käsitteistö on esitelty aiemmin opinnäytetyön osuudessa sosiaaliset ja emotionaaliset taidot kiusaamisen ennaltaehkäisyssä, ja se perustuu Casel Leadership Team -jäsenyykseen (2003, 5 - 9.)

Taulukko 1 Sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun tukeminen päiväkodissa kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi

Itsetuntemuksen kasvu ja moraalinen kehittyminen	Sosiaalisen tietoisuuden kasvu ja empatiakyky	Itsensä johtamisen taito ja kyky toimia ryhmätilanteissa	Vastuullisen päätöksenteon opettelu ja eettinen toisen hyvä kohtelu	Ihmissuhdetaidot ja toisten ihmisten kohtaaminen
Arjen struktuuri ja pysyvyys	Erilaisuuden hyväksyminen	Toisen ja oman työn arvostaminen	Ei kisata	Leikki tärkeintä
Selkeät rajat	Hyvät käytöstavat	Toisen auttaminen	Rehellisyys	Aikuisen oma esimerkki
Sallitaan tunteet	Työkasvatus	Rauhoittuminen ja odottaminen		Haku ja tuontitilanteet
Kyky käsitellä pettymyksiä		Anteeksi pyytäminen		

Itsetuntemuksen ja sosiaalisen kasvun tukemisessa päiväkotiympäristössä vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö eli kasvatuskumppanuus on oleellista. Sen rakentumisen vaihe alkaa silloin, kun lapsi aloittaa päivähoidon ja se jatkuu päivittäisissä kohtaamisissa. Vanhemmille annetaan mahdolli-

suus ja tilaa tuntea ja purkaa tuntemuksiaan, samoin lapselle annetaan mahdollisuus ikävöintiin ja muihin tunteisiin. Ei odoteta, että lapsen pitäisi olla reipas ja selviytyä esimerkiksi ryhmän muutoksista ilman reagointia tilanteeseen. Tuetaan ja ollaan läsnä ja annetaan tilaa lapselle tuntea erilaisia asioita, ja keskustellaan tunteista lasten kanssa ja aikuisten välisissä kohtaamisissa. Ymmärretään se, että toisilla lapsilla sopeutuminen voi viedä pitkäänkin, ja tuetaan lasta kaikin mahdollisin tavoin ryhmään sopeutumisessa.

Itsetuntemuksen kasvua päiväkodissa tukee arjen selkeä struktuuri. Tiettyjä toimintoja tehdään tietyssä järjestyksessä ja on selkeät rajat, joista pidetään yhteisesti aikuisten kanssa kiinni. Tämä tuo lapselle ja perheelle perusturvallisuuden tunnetta, jolloin he uskaltavat ilmaista tunteitaan. Selkeät rajat auttavat lasta myös käsittelemään pettymyksiä, sillä lapset tietävät että rajat ovat selkeästi päiväkotiympäristössä yhteisesti sovittuja. Niistä pidetään aikuisten kesken myös yhteisesti kiinni.

Lapsen itsetuntemuksen kasvua tuetaan kasvatuskumppanuuden muodossa siten, että uskalletaan rohkeasti myös olla tarvittaessa eri mieltä vanhemman kanssa. Tämä on mahdollista siten, että on selkeät yhteisesti sovitut toimintatavat, ja työntekijät voivat luottaa toisiinsa ja esimieheen myös ongelmatilanteissa. Voidaan ja uskalletaan sanoa ja antaa vinkkejä haku- ja tuontitilanteissa, mikäli vanhemmat toimivat epäeettisesti tai eivät osaa rajoittaa lapsen epäsovivaa käyttäytymistä näissä tilanteissa itse.

Sosiaalisen tietoisuuden kasvu on sitä, että lapselle puhutaan ja häntä ohjataan ymmärtämään toisen tunteita. Tähän kuuluu se, että lapsi oppii hyväksymään erilaisia ihmisiä, joten näistä asioista keskustellaan aina sopivissa tilanteissa. Kun erilaisuutta kohdataan, siitä keskustellaan. Lapsiryhmän kanssa harjoitellaan hyviä käytöstapoja erilaisissa arjen tilanteissa ja lapsille kerrotaan, miten heidän toivotaan käyttäytyvän toista vertaista kohtaan.

Sosiaalisen kasvun tietoisuutta harjoitellaan myös siten, että kiusaamistilanteissa kaikki ryhmän jäsenet osallistuvat yhteiseen keskusteluun. Tämä tuo lapsille näkyväksi sen, että vastaavanlaista käyttäytymistä ei hyväksytä lapsiryhmässä. Kaikkien kanta kuunnellaan, jolloin lapset harjaantuvat kertomaan, mitä on tapahtunut ja mitä lapset tunsivat. Tällöin myös kyky ymmärtää toisten tunteita paranee. Sosiaalista kasvun tietoisuutta harjoitellaan erilaisissa arkipäivän tapahtumissa ja vedotaan lapsen omiin tunteisiin, miltä sinusta tuntuu, jos jätät yksin ilman kaveria? Miltä tämä tuntuisi itsestäsi? Aikuinen myös näyttää suuttumuksen ja kertoo mistä on vihainen, mikäli lapsi käyttäytyy epäeettisesti toista kohtaan.

Itsensä johtamisen taitoa voidaan tukea päiväkodissa siten, että opetellaan arvostamaan omaa ja toisen työtä. Anteeksi-sanaa harjoitellaan ja pyritään siihen, että anteeksipyyntö on todellinen merkitys anteeksipyytäjälle. Anteeksi pyydetään aina, kun joku on toiminut epäeettisesti toista kohtaan. Itsensä johtamisen taitoon kuuluu myös odottamaan oppiminen, jota harjoitellaan päivittäin siten, että ei anneta lasten kiirehtiä tilanteesta toiseen.

Odottamaan oppimista harjoitellaan leikissä ja pyritään siihen, että leikki ei loppuisi heti vaan sovitaan jokin tietty aika. Samoin tietty hetki päivässä levähdetään ja opetellaan rauhoittumaan ja olemaan häiritsemättä muita, odotetaan ruokapöydässä että kaikki ovat syöneet ja harjoitellaan hiljaa paikallaan olemista. Työkasvatuksen muodossa voidaan helposti harjoitella antamista ja saamista ja siitä saatua mielihyvää esimerkiksi pyyhkimällä pöytiä ja auttamalla toista lasta korjaamaan leluja. Samalla lapsi harjaantuu ottamaan vastaan ja antamaan toiselle kiitoksen.

Vastuullisen päätöksenteon opettelu liittyy kaikkeen toimintaan ja kehittyy siten, että lapsi oppii pysähtymään ja pohtimaan asioita useammalta eri kannalta. Tätä taitoa voidaan kehittää edellä mainittujen keskusteluiden avulla, joissa lapsien kanssa käsitellään esimerkiksi kiusaamista, erilaisuuden kohtaamista, tai jotain muuta ryhmässä esiin noussutta seikkaa. Samalla he oppivat, että eivät seuraavan kerran vastaavassa tilanteessa toimi ensimmäisellä mieleen juolahtavalla tavalla, koska se saattaa olla väärin toista kohtaan.

Aikuisten välisissä suhteissa vastuullinen päätöksenteko on myös sitä, että työntekijäryhmien kesken ei kisata vanhempien suosioista. Kun lapsi esimerkiksi siirtyy ryhmästä toiseen, perheelle annetaan tilaa ja ollaan herkkiä kuulemaan silloin, kun vanhemmilla on jotain mielessään. Päätös siirrosta on yhdessä tehty ja perusteltu, ja kaikki työntekijät pyrkivät luomaan turvallisen ilmapiirin. Kun vanhemmat tottuvat ja uskaltavat kertoa omista huolistaan, on työntekijöidenkin helpompi ottaa esiin niitä asioita, jotka aiheuttavat huolta tai hankaluuksia lapsiryhmässä. Rehellisyys kuuluu myös vastuulliseen päätöksentekoon, jolloin selkeät perustellut toimintatavat päiväkodissa auttavat kaikkia toimimaan yhteisesti sovitulla ja eettisesti kestäväällä tavalla.

Ihmissuhdetaidot kehittyvät suhteessa aiemmin kuvattuihin tekijöihin, ja päiväkotiympäristössä leikin merkitys lapsen kaikelle kehitykselle nähdään erittäin tärkeänä. Päiväkodissa tämä näkyy leikin ja lelujen tietoisena arvostamisena. Leikkiä tuetaan monin eri tavoin, kuten esimerkiksi tilojen jakaminen, tietty leikkiaika, sovitaan eri leikkiryhmät tai aikuinen voi tarvittaessa mennä mukaan leikkimään.

Lapset kuuntelevat, näkevät ja ottavat mallia aikuisten toiminnasta päivittäin. Ihmissuhdetaitoihin kuuluvat hyvät käytöstavat, jotka aikuinen voi ottaa tietoiseksi osaksi omaa työskentelyään. Aamulla toivotetaan hyvää huomenta, kiitetään lapsia yhteisistä hetkistä ja niin edelleen. Jos aikuinen huomaa olleensa väärässä, hän uskaltaa myös myöntää sen lapselle ja pyytää myös omalta osaltaan anteeksi.

Lapsi kehittää omaa suhdettaan maailmaan ja toisiin ihmisiin haku- ja tuontitilanteissa, jolloin työntekijöiden ja vanhempien käyttäytyminen antaa mallia lapselle siitä, miten toista kohdellaan. Sama koskee työntekijöiden välisiä suhteita, sillä mitä pienempi lapsi on kyseessä, sen enemmän hän tulkitsee myös sanatonta viestintää. Tästä syystä työntekijän on hyvä tuoda esiin myös se, jos on jollain tavoin eri mieltä tilanteesta kuin lapsen vanhemmat rakentavalla tavalla.

9 POHDINTA

Opinnäytetyö ja tutkimuksen tekeminen kiusaamisesta on ollut opiskelijana erittäin mielenkiintoinen ja opettavainen prosessi. Kun pohditaan nyky-yhteiskuntaa ja lapsien kehittymistä siihen, voidaan todeta että monella tavalla mennään hyvään suuntaan lasten kasvatuksen osa-alueilla. Lapset nähdään aktiivisina osallistujina ja instituutioissa kehitetään menetelmiä, joissa kasvun prosesseja pyritään tukemaan lapsen yksilöllisyys huomioon. Sosiaalipedagogisesti ajatellen yksilö yhteisössään, lapsi siinä elämänpiirissä, jossa hän elää suhteessa muihin aikuisiin ja lapsiin.

Toisaalta voidaan nähdä paljon asioita, jotka herättävät keskustelua. Entiset ehdottomat auktoriteetit ja aseman kautta tulleet arvostukset eivät päde enää samalla tavalla kuin jokin vuosikymmen sitten. Tämä haastaa instituutiot ja siellä työskentelevät ihmiset uudenlaiseen ajatteluun ja toimintatapoihin. Toisaalta se haastaa myös kaikki vanhemmat monella tavoin, sillä lasten oma kulttuuri ja siellä tapahtuvat muutokset ovat toisenlaisia kuin ennen. Lasten ohjelmat ovat erilaisia, lelut ovat erilaisia, lasten kokemat ja näkemät asiat ovat hyvin erilaisia. Lasten omat ryhmät ovat niitä, joissa lapset muovaavat arvostuksia. Lapsi elää sitä maailmaa, johon hän on syntynyt ja jota aikuiset toiminnallaan myös muovaavat. Lapsi haastaa, kyselee ja ihmettelee maailmaa, jossa aikuisetkin ovat usein hukassa. Kaikilta aikuisilta vaaditaan kykyä pysyä kehityksessä mukana. Se vaatii halua keskustella ja ihmetellä asioita, sillä muutoin emme voi ymmärtää ja ohjata lapsia siinä maailmassa jossa he kasvavat. Kehitys on niin huimaa.

Aikuisten tulisi kyetä suojelemaan ja rajaamaan lapsien maailmasta pois asioita, jotka eivät kuulu vielä sinne. Tämä vaatii yhteistyötä kaikilta aikuisilta, yhteisiä rajoja ja linjoja joista pidetään kiinni. Voidaan siis todeta vanhan viisauden muodossa, että rakkaus on rajoja edelleen. Perheissä on hyvin erilaisia yksilöitä ja elämänvaiheita meneillään, mutta uskoisin humanistisesti kuitenkin, että kukaan ei tietoisesti halua pahaa lapselleen tai yleisesti ottaen kenellekään lapselle. Kiusaaminen on moni-ilmeinen ilmiö ja siksi siitä tulee keskustella avoimesti kaikkien yhteisössä olevien ihmisten kesken. Se on myös ilmiö, joka aiheuttaa jokaisessa tunteita. Pelkästään avoin keskustelu auttaa ihmisiä ymmärtämään toisiaan paremmin ja sopimaan ristiriitatilanteissa rakentavia yhteisiä tapoja toimia. Tällöin ei tarvitse etsiä syyllistä tilanteeseen.

Keravan kaupunki kehittää monella tavoin varhaiskasvatusta, ja tästä yksi esimerkki on varhaiskasvatuksen perhetyöntekijän palkkaaminen vuonna 2010 tukemaan päiväkoteja, kehittämään verkostotyötä ja auttamaan lapsiperheitä ennaltaehkäisevästä perhetyön näkökulmasta käsin. Työtä kehitetään yhteistyössä päiväkotien kanssa, ja tällä kyetään vastaamaan erilaisiin päiväkotityön haasteisiin ongelmatilanteissa. Keravan kaupungin Kanniston päiväkotiyksikkö työsti syksyn 2010 aikana turvallisuuskansiota, josta on suuri apu sekä arjen erilaisissa poikkeus- ja ongelmatilanteissa että asiakastyössä kasvatuskumppanuuden hengessä. Kaupungin esiope-tussuunnitelmaan on tulossa kiusaamisen puuttuminen näkyväksi osaksi, joten kiusaaminen ilmiönä on huomattu ja siihen on lähdetty pohtimaan ratkaisuja suositusten mukaisesti. Se on hyvä asia, sillä se tuo jatkuvuutta

Kiva-kouluajattelulle ja näkyvyyttä siihen, että työ on strukturoitua ja jatkuu esiopetuksesta yläkoulun puolelle saakka.

On tärkeää osata rajata se, missä asioissa päiväkotiympäristö voi tukea lasta ja perhettä, ja mikä ei kuulu päiväkodin tehtäviin. Päiväkotityö on muuntunut paljon, ja tämä vaatii yhteistyöverkostoja, joihin perhettä voidaan ohjata tarvittaessa eteenpäin. Kasvatuskumppanuus vaatii toisinaan sitkeää työotetta ja uskoa siihen, että asiat selkenevät kyllä aikanaan. Turvallisuus puhuttaa kaikkia tänä päivänä, sekä vanhempia että työntekijöitä. Kaikkiin mahdollisiin ääritilanteisiin ei voida mitenkään varautua, mutta tietynlaiset ennakoivat ääritilanteisiin liittyvät vinkit ovat kaikille työntekijöille aina paikallaan. Tarkastellaan turvallisuutta ennakkoinnin näkökulmasta ja luodaan sitä kautta toimivia tapoja. Tähän kuuluu saumattomana osana se, että kaikenlaisissa kehitysvaiheissa ja elämäntilanteissa olevat perheet sitoutuvat luomaan hyvää turvallista arkipäivää päiväkodissa. Toisaalta itselleni oli hyvin avartavaa lukea aggressiivisen ihmisen kohtaamisesta, ja miten näissä tilanteissa voi yleisesti ottaen menetellä. Sekin tuo perusturvaa, että työntekijällä on työkaluja ja tietoa ääritilanteista.

Opponenttini esitti näkökulmana kiusaamiseen ne lapset jotka kohtaavat väkivaltaa kotona. Se on jo opinnäytetyön tai väitöskirjan tasoinen oma aihealueensa, joten tämän aineiston avulla ei voi etsiä vastauksia tähän kysymykseen. Miten heitä tulisi kohdata ja ohjata? Näkökulma on erittäin hyvä ja voi olla arkipäivää lapsen elämässä. Uusi lastensuojelulaki mahdollistaa onneksi sen, että näissä tapauksissa päiväkodilla on ehdoton ilmoitusvelvollisuus. Tämä tarkoittaa, että saadaan tukea ja apua verkostoista tilanteiden ratkomiseen. Päiväkotityössä on käytettävissä erityislastentarhanopettajia, psykologeja, perhetyöntekijöitä ja niin edelleen. Ääritilanteissa oma ammatillisuus on, että ymmärtää omat resurssinsa ja sen, mitä päiväkotitoimi voi tehdä. Onneksi näitäkin asioita varten on nykyään myös materiaalia esimerkiksi Pesäpuulla, jota voidaan käyttää tilanteiden purkamiseen päiväkotiryhmissä ikätasoisesti soveltuvalla tavalla.

9.1 Jatkotutkimusaiheet

Aineistosta nousevat suurimmat päiväkotityön haasteet liittyvät yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen, joten näihin asioihin on vaikea suoraan päiväkodista käsin yksinään vaikuttaa. Jatkoideana esittäisin, että perheitä muistuteltaisiin arkisten asioiden tärkeydestä. Tätä työtä voi tehdä arjessa antamalla vinkkejä, kuten päiväkodissa tehdäänkin. Tänäpäivänä ei ehkä ole paras päivä lähteä jonnekin, vaan istahtaa ja olla lapsen kanssa. Voisitte opetella kuorimaan perunan, harjoitellaan sitä täällä päiväkodissa juuri. Käytetään erilaisia menetelmiä ja tiedotetaan näistä vanhemmille vinkkien kanssa, kuten päiväkodeissa jo paljon tehdäänkin. Uskalletaan rohkeasti rakentavalla tavalla herätellä vanhempia tekemään ja olemaan lasten kanssa. Apuna voisi mainiosti käyttää myös erilaisia toiminnallisia vanhempainiloja, joissa voidaan jakaa vinkkejä mukavalla tavalla ja muistutella yhdessäolon ja levon tärkeydestä. Tällaisia toiminnallisia tapahtumia voisi hyvin tehdä opinnäytteenä yhteistyössä ammattikorkeakoulun kanssa, jolloin raportin avulla saataisiin aikaan myös tutkimusta näiden seikkojen vaikuttavuudesta.

Toisaalta voidaan jakaa myös tietoa vakavammista ja hankalammalta tuntuvista aiheista, miten keskustella lapsen kanssa ikätason mukaisesti näistä asioista myös kotona. Tästä erittäin hyvänä esimerkkinä on Keravan varhaiskasvatuksen perhetyöntekijän koostama materiaali, jossa kerrotaan miten seksuaalisuuteen liittyvistä asioista voidaan keskustella kotona. Tulevana opinnäytetyöaiheen ideana voisi esittää vastaavanlaisen tiedotteen muokkaamisen kiusaamisesta ja mitä vanhemmat voivat tehdä, kun lapsi kertoo että kiusataan.

Olen miettinyt paljon opintojen aikana kasvatuskumppanuutta käsitteenä. Opiskelijatoverini, pienten lasten vanhemmat, ovat olleet kanssani samoilla linjoilla siitä, että asiakasperheet eivät välttämättä aina oikein tiedä mistä on kysymys. Aloituskeskusteluihin panostetaan yhä enemmän, ja se on hyvä asia. Kasvatuskumppanuuden rakentaminen alkaa siten, että vanhemmillekin on selvää mistä on kysymys. Olisi kiintoisaa tutkia sitä, miten päivähoidossa jo pidempään olleet vanhemmat näkevät kasvatuskumppanuuden. Mitä he osaavat siitä kertoa ja miten se näyttäytyy. Toisaalta sekin on kiintoisaa, miten vanhemmat näkevät yksilöllisen varhaiskasvatussuunnitelman. Kokevatko he, että tavoitteita asetetaan päiväkodissa tapahtuvalle työlle vai sille, että yhdessä harjoitellaan näitä taitoja sekä kotona että päiväkodissa.

9.2 Luotettavuustarkastelu

Tuomen ja Sarajärven (2009, 140 - 141) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan lisätä siten, että tutkimuksen kohde ja tarkoitus on esitetty selkeästi. Tässä tutkimuksessa tutkimuskysymykset ovat selkeät ja valitulla aineistolla pyritään vastaamaan selkeästi kiusaamiseen ja sen ennaltaehkäisyyn päiväkotiympäristössä. Luotettavuutta lisää myös se, että kaikki keskusteluissa mukana olleet työntekijät tiesivät, mikä on tutkittava aihe. Oma sitoutuminen tutkijana lisää luotettavuutta ja se, ovatko ennakkoletukset muuntuneet tutkimuksen aikana. Ennakkoletuksena oli, että päiväkotiympäristössä on paljon seikkoja, jotka tukevat kiusaamisen ennaltaehkäisevää työtä. Lopputuloksissa voidaan todeta näin olevankin.

Kiusaamisen ennaltaehkäisyyn haasteisiin on pyritty myös etsimään jatkokehitysideoita, miten voisimme lisätä yleistä tietoisuutta oikeanlaisesta kiusaamiseen suhtautumisesta ja uusien yhteisöllisten muotojen kehittämisen ideoita. Aineiston keruu on toteutettu siten, että kaikilta keskustelijoilta kysyttiin lupa nauhoittamiseen ja aineiston keruussa on käytetty osallistuvaa havainnointia, jolloin keskusteluiden sisältö on mahdollisimman autenttista ja kertoo päiväkotityöstä ja sen haasteista työntekijöiden omasta kokemusmaailmasta käsin. Lopuksi raportti on luovutettu työyhteisölle luettavaksi ja kommentoitavaksi ennen tutkimuksen julkaisua.

LÄHTEET

- Askeleittain 2005. Psykologien kustannus Oy. Viitattu 11.9.2010.
<http://www.askeleittain.fi/>
- Basten, E. 2010. Oppilaiden kokemukset erilaisista koulukiusaamista ehkäisevistä ohjelmista. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Rauman opettajankoulutuslaitos, pdf-tiedosto. Viitattu 1.3.2011.
<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/66696/gradu2010basten.pdf?sequence=1>
- Casel Leadership Team 2003. Social and Emotional Learning (SEL) Background and theory. Viitattu 28.1.2011.
http://www.casel.org/downloads/Safe%20and%20Sound/1A_Safe_&_Sound.pdf
- Cacciatore, R. 2007. Aggression portaat. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Committee for Children 2002. Review of Research. The importance of Teaching Social-Emotional Skills. Viitattu 11.9.2010.
http://www.cfchildren.org/media/files/Second%20Step%20Pre_K%20Review%20of%20Research.pdf
- Eronen, T. 2009. Häpeän säätely ja suhteissa olo. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino, 193–210.
- Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000. Viitattu 21.9.2010.
<http://www02.oph.fi/ops/esiopetus/esiops.pdf>
- Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.
- Hartup, W. 1982. Lapset ja heidän ystävänsä. Teoksessa McGurk, H. (toim.) Lapsen sosiaalinen kehitys. Espoo: Weilin & Göös, 158–203.
- Hirsijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.
- Hujala, E. 1998. Laadunhallinta varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hämäläinen, J. & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: WSOY.
- Juvonen, P. n.d. Skidikantti. Lapsen tie objektista subjektiksi. Viitattu 21.9.2010.
<http://www.skidikantti.com/kirja/skidikanttikirja.pdf>

Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2006. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta. Opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Stakes. Oppaita 63. Vaajakoski: Gummerus kirjapaino Oy.

Kiva koulu 2010. Viitattu 11.9.2010. <http://www.kivakoulu.fi/index.php>

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010a. Kiusaavatko pienetkin lapset? Mannerheimin lastensuojeluliitto. Viitattu 7.9.2010. <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/79e6cef85f43e07a2ac93ff2fd6291aa/1283786427/application/pdf/12510731/Kiusaavatko%20pienetkin%20lapset.pdf>

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010b. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Viitattu 18.2.2011. <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/10768270fca46502563739b4938da21a/1298021736/application/pdf/13271105/Kiusaamisen%20ehk%C3%A4isy%20varhaiskasvatuksessa%20B5%20-%20www.pdf>

Kurki, L. 2001. Sosiaalipedagogiikka ja suomalainen varhaiskasvatus. Teoksessa Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. (toim.) Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Juva: PS-kustannus, 112–135.

Lahti, P. 2010. Psykologi. Kiusaaminen väkivaltaako? Luento. 13.10.2010. Tuusulan kunta. Luentomuistiinpanot.

Muksuoppi n.d. Viitattu 3.3.2011. <http://www.kidsskills.org/fin/index.htm>

Määttä, P. 2001. Perhe asiantuntijana. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Neitola, M. 2010. Lapsen sosioemotionaalisen kasvun tukeminen arjen työssä. Turun yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Viitattu 12.3.2011. http://www.isonetti.net/varhaiskasvatus/Neitola_160310.pdf

Nummenmaa, A.R. 2001. Varhaiskasvatuksen tulkinta. Teoksessa Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. (toim.) Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Juva: PS-Kustannus, 25–39.

Pietiläinen, E. & Alakoskela, M. 2005. Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö-projekti loppuraportti. Viitattu 16.9.2010. http://kehitysvammaliitto.fi/fileadmin/tiedostot/muut/pdf/projektiraportti_yhdessa_kasvamaan.pdf

Risikko, P. 2010. Esipuhe. Kiusaavatko pienetkin lapset? Mannerheimin lastensuojeluliitto. Viitattu 18.9.2010. <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/79e6cef85f43e07a2ac93ff2fd6291aa/1283786427/application/pdf/12510731/Kiusaavatko%20pienetkin%20lapset.pdf>

Salmivalli, C. 2010. Kiusaaminen eri ikävaiheissa. Kiva-päivien luento-materiaali 27-28.8.2010. Kiva-koulun internetsivusto, pdf-tiedosto. Viitattu 1.3.2011. <http://www.kivakoulu.fi/kivapaivat/>

Salo, P. 1999. Kasvatusta vai seikkailua yhteisöissä. Teoksessa Suoranta, J. (toim.) Nuorisotyöstä seikkailukasvatukseen. Viitattu 21.9.2010. <http://www.vasa.abo.fi/users/psalo/www/PSSEIKKA.pdf>

Sinkkonen, J. 2005. Elämäni poikana. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Solantaus, T. & Punamäki, R-L. 2008. Maailma, lapsi ja lapsen kehityksen tutkimus: Globaalin talouden polku lapsen kehitykseen ja mielenterveyteen. Teoksessa Lahikainen, A-R., Punamäki, R-L., & Tamminen, T. (toim.) Kulttuuri lapsen kasvattajana. Vantaa: Dark Oy, 183–201.

STM 2002:9. Varhaiskasvatuksen valtakunnalliset linjaukset. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 3.4.2011. <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/kasvatus/varkasv.htm>

Takala, K., Kokkonen, M. & Liukkonen, J. 2009. Päiväkotilasten sosio-emotionaalisten taitojen kehittäminen liikuntatuokioiden avulla. Liikunta & Tiede 46 1/2009, pdf-tiedosto. Viitattu 3.11.2010. http://www.lts.fi/filearc/816_L%26T109_tutkimusartikkeli_takala.pdf?LT_S_reg=b2csbum6pbjatatic8thcn94p4

Tast, E. 2007. Lapsuus. Teoksessa Hämäläinen, J. (toim.) Sosiaalipedagoginen aikakausikirja. Vuosikirja 2007. 8.vuosikerta. Kuopio: Kopijyvä, 23–40.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Latvia: Livonia Print.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Viitattu 21.9.2010. <http://varttua.stakes.fi/NR/rdonlyres/DD04983E-D154-4FE4-90A1-E2690175BE26/0/vasu.pdf>

Viljamaa, J. 2010. Sosiaalipsykologi. Haastavat lapset. Seminaari. 25.9.2010. Keravan kaupungin varhaiskasvatusosasto. Seminaarin mui-
tiinpanot ja jaettu moniste.

.